

Demokrasinin Performans İmkânı Olarak Çoğulculuk (I)*

Hüseyin Bal

Yrd. Doç Dr. | Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Öğretim Üyesi

liberal düşünce, Yıl 17, Sayı 67, Yaz 2012, s. 137-171

A. Giriş

1990’larda siyasal teoride liberal düşünceler ile komüniteryen (toplulukçu-cemaatçi) yaklaşımlar arasında o zamana kadar yaşanmakta olan tartışma ve ihtilâfların önemli ölçüde aşılarak, siyasal gündeme “siyasal plüralizm-çoğulculuk” adında yeni bir perspektifin hâkim olmaya başladığına şahit olunmuştur. Bu yeni durum aslında dünya genelinde yaşanmakta olan daha geniş kapsamlı kültürel, sosyal, moral, felsefî ve entelektüel hareketliliğin siyasal alana yansımalarından başka bir şey değildi. “Tanınma siyaseti”, “çok-kültürlülük”, “çok-kültürcülük”, “farklılık siyaseti”, “kimlik siyaseti”, “çoğulculuk” ve “farklılık” gibi adlar altında anılan ve tartışılan bu yeni olgu, Will Kymlicka’nın da ifade ettiği gibi, “çağdaş toplumların ayırt edici özelliğinin büyük bir çeşitlilik ve kültürel çoğulluk/çoğulculuk olduğuna”¹ işaret etmekteydi. Farklılığa ve hoşgörüyeye dayalı bir hayat tarzının habercisi olan çoğulculuğun ortaya çıkışı ve başta Amerika ve Avrupa olmak üzere tüm dünyanın entelektüel ve siyasî gündemine esaslı bir şekilde girişi, kendisiyle eş ve/veya yakın zamanlı olarak meydana gelen bir dizi olgu ve gelişmeyle bağlantılıdır.

¹ Kymlicka Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev. Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 453.

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir.

William E. Connolly²'i izleyerek bu olgu ve gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Komünist ülkelerin çözülüşü/çöküşü ve ona paralel olarak Marksizm sonrası dönemde kumanda ekonomilerinin etkinliklerini kaybederek, yerlerini piyasaya yani sivil, özel, gönüllü ekonomik yapı, birlik, düzen ve ilişkilere devretmesi;
- Ekonomik hayatın ve ekonomik hayatı düzenleyen ilişkiler ağının giderek daha global bir karakter kazanması ve buna paralel olarak uluslararası nüfus akışkanlığının hızlanması;
- Uluslararası finansman, sermâye ve ticaret erbabının (paranın yönüne ve dolaşım hızına karar veren odakların), sermâyenin ulus-aşırı seyyaliyetini hızlandırmaları;
- Sömürgeciliğin sona ermesinden sonra, sömürülen ülke halklarının hızlı ve yoğun bir şekilde eski imparatorluk merkezlerine göç etmeleri;
- Askerî sevkîyatın, sivil taşımacılığın, iletişim teknolojisinde kaydedilen ilerlemelerin ve buna paralel olarak yoğunlaşan kültürel iletişimin, salgın hastalıkların, ekolojik değişimin ve siyasal mobilizasyonun baş döndürücü bir hız ve ivme kazanması;
- Ülke sınırları ve millî kimliklerdeki belirsizlik, kararsızlık ve geçişlilik tecrübelerinde kat edilen aşamalar;
- Nihâyet ırk, soy, cinsiyet, ulus, sınıf, din/dinsizlik, inanç/inançsızlık gibi aidiyetler üzerinden ayrımcı, incitici ve onur kırıcı muamelelere mâruz kalan kişi, grup ve kesimlerin kimlik ve tanınma taleplerinde yaşanan patlamalar.

Bütün bu gelişmeler, 1970 ve 1980'lerde siyasal gündemi meşgul eden bireyci – toplulukçu ayrışma ve tartışmasının gerilemesine ve yerini çoğulculuğu büyük ölçüde benimseyen yeni nesil siyaset teorisyenlerine ve çoğulculuk üzerinde neredeyse ittifak hâlindeki siyasal teorilere terk etmesine neden olmuştur.³

Aslında çoğulculuk üzerindeki bu konsensüs biraz da komüniteryen teorisyenlerin liberal argümanları -tamamen olmasa da- büyük oranda kabûle karın bulmalarından kaynaklanıyordu. Çünkü çoğulculuğun karakterize ettiği yeni toplum tipinde siyaseti mümkün ve efektif kılmak için şu problemi çözmek gerekiyordu: Çoğulcu tavra sâdik kalmak kaydıyla yani hiçbir kişi, grup, kesim veya hizbin diğerlerini baskı altına almasına izin vermeden ve bireyleri istemedikleri aidiyetlere zorlamadan daha fazla vatandaş siyasetal

² Connolly William E., *Ethos of Pluralization*, University of Minnesota Press, Minnesota, 1995, s. xi.

³ Connolly William E., *age.*, s. xi.

karar mekanizmasına veya siyasa oluşturma süreçlerine dâhil ederek siyasal ürünler -karar, mutabakat, sözleşme- hâsıl edilebilir mi, nasıl? Bu problem aynı zamanda demokrasinin yönetebilirliği yani performansı ile ilgili önemli bir problemdir. Günümüzde demokratik yönetim, siyasal kararlara ulaşmada kullanılan “oy çokluğu” ölçütünün çoğunluk sultanı tehdidine açık kapı bıraktığı ve siyasal partiler eliyle yürütülen temsil fonksiyonunun lâyıkıyla yerine getirilememesinden, dolayısıyla bireysel inisiyatiflerin güdük kalmasından kaynaklanan bir “temsil krizi”ne sahne olduğu eleştirilerine mâruz kalmaktadır. Bu ve benzeri sorunlarla bunalan demokrasilerin yönetebilirlik yeteneklerini ancak bir düşman tanımını ile sürdürebildikleri bile ileri sürülmüştür.⁴

Çağdaş demokrasilerin bu müşkül probleminde çözüm çerçevesinde Berlin, Hayek, Holden, Gaus, Crowder, Galston, Lomasky, Kukathas ve Birch gibi liberal teorisyenlerin geliştirdikleri argümanlar çok güçlüydü. Bazen aşırı biçimleri de olabilen liberal bireyciliği⁵ kıyasıya eleştirmenin ve ona karşı çıkmamanın belki izah edilebilir mâkûl gerekçeleri olabilirdi ama çoğulcu açılımlara karşı çıkmak, komüniteryenler için bir yerde kendileriyle ve kendi tezleriyle çelişkiye düşmek anlamına geliyordu. Üstelik çoğulcu teoriye itiraz etmek, bir anlamda bu teorinin karşısında yer alan elitist teoriden yana olmak veya öyle gözükmek demektir ki, demokrasinin evrensel kabûl gördüğü ve karşı konulmaz bir değer hâline geldiği bu zamanda⁶ böyle bir risk göze alınmazdı. Güçlü liberal argümanların komüniteryen kanattan böyle olumlu yankı bulması, sosyal - siyasal teoride çoğulcu perspektifi neredeyse rakipsiz bırakmıştır.

Bu çalışma iki bölüm hâlinde tasarlanmıştır. Birinci bölümde “çoğulculuk” kavramı genel olarak ortaya konacak, ikinci bölümde ise çoğul (plural) bir yapıya sâhip olan çağdaş toplumların yukarıda zikredilen en temel siyasî sorunuyla, yani çoğulcu tavra sâdik kalmak kaydıyla daha fazla vatandaş siyasal karar mekanizmalarına veya siyasa oluşturma süreçlerine dâhil etme veya Mustafa Erdoğan’ın⁷ ifadesiyle “farklı dünya görüşlerine, programlara ve çıkarılara sâhip olan çeşitli kişi ve grupların serbestçe örgütlenip siyasal iktidar yarışına katılabilmelerini” mümkün kılma meselesiyle ilgili olarak Anthony H. Birch’in görüşlerine yer verilecektir.

⁴ Huntington Samuel P., “Demokrasinin Yönetilmezliği”, *Medeniyetler Çatışması*, Der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 1995, s. 123-129.

⁵ “Aşırı bireycilik” kavramı için bkz., Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev., Hüseyin Bal, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

⁶ Demokrasinin bugün görmekte olduğu evrensel kabûl ve mazhariyetle ilgili ayrıntılı ve yetkin bir çalışma için bkz., Barry Holden (Ed.), *Global Democracy Key Debates*, Routledge, U.S.A., 1999.

⁷ Erdoğan Mustafa, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, Ankara, 2007, s. 115.

B. Çoğulculuk Kavramı

Siyaset bilimi, siyaset felsefesi ve siyaset sosyolojisi literatüründe önemli bir yer işgâl eden ‘çoğulluk’ (plurality) ile ‘çoğulculuk’ (pluralism) terimlerinin her ikisi de *çokluk*, *farklılık* ve *çeşitlilik* (many, diversity, variety) anlamlarına gelen ‘çoğul’ (plural) kelimesinden türetilmiştir. Kavram olarak çoğulculuk, Andrew Heywood’un⁸ da belirttiği gibi, biri dar diğeri geniş olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmaktadır. *Geniş anlamda çoğulculuk*, farklılığa ve çokluğa yani çok sayıda şeylerin mevcudiyetine inanmaktır. Tanımlayıcı bir kavram olarak çoğulculuk, partiler arası rekabeti (siyasal çoğulculuk), etik değerlerin çokluğunu (ahlâkî çoğulculuk) veya kültürel normların tercih edilebilirliğini (kültürel çoğulculuk) ifade etmek için kullanılmaktadır. Çoğulculuk, normatif bir kavram olarak farklılığın sağlıklı ve arzu edilen bir durum olduğunu, bireysel özgürlüğü koruduğunu ve tartışma, fikrî gelişme ve anlamayı teşvik ettiğini savunur. *Dar anlamda çoğulculuk* ise siyasal iktidarın tevizii ile alâkalı bir teoridir. Siyasal iktidarın elit veya yönetici bir sınıfın elinde toplanması yerine, toplumda geniş ve eşit bir şekilde dağıtılmasını öngörür. Bu anlamda çoğulculuk, “grup siyaseti” olarak adlandırılan siyaset tarzına ilişkin bir teoridir. “Grup siyaseti”, bireylerin üyesi oldukları örgütlü gruplar aracılığıyla temsil edildikleri ve bu türden tüm grupların siyasal sürece dâhil oldukları siyaset tarzıdır.

Çoğulculuk, Batı dünyasının tarihi boyunca çeşitli entelektüel geleneklerin en temel tartışma konularından biri olmak itibarıyla, dünyaya ve hayata ilişkin felsefî bir yaklaşımı, sosyal ve siyasal iktidara ilişkin kapsamlı bir teoriyi ve nihâyet çoklu gruplara ve gruba dayalı kimliklere ilişkin ampirik ve normatif bir tercihi ifade eder.⁹ Çoğulculuk felsefeye, siyasal teoriye, etnisiteye ve dine tatbik edildiğinde, tek bir odağın –bu bir kişi, bir grup veya başka herhangi bir otorite olabilir–diğer herkesi domine edebileceği veya etmesi gerektiği anlayışını reddeder. İster ahlâkî veya dinî, isterse siyasî veya kültürel alanda olsun, değişmez bir gerçekliğin veya *tek* bir iktidar kaynağının olduğu dayatmasına karşı çoğulculuk, bunların birden fazla olabileceğini ve değişebileceğini ileri sürer.¹⁰ Bir diğer ifadeyle, çoğulculuğun temel vurgusu, kimlik ve kanaatlerin farklılık gösterebileceği ve iktidar odaklarının birden çok olabileceği hatta demokratik bir siyasal hayat açısından böyle olması ge-

⁸ Heywood Andrew, *Siyaset*, Çev., Bekir B. Özipek ve Diğ., Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 112.

⁹ Smith Lahra, “Pluralism”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Volume 6, William A. Darity Jr., (Ed), Macmillan Reference, USA, 2008, p. 284-287.

¹⁰ Akam Everett Helmut, “Pluralism”, *New Dictionary of the History of Ideas*, Maryanne Cline Horowitz, (Ed.), University of California, Los Angeles, 2005, p., 1825-28.

rektiğinden hareketle, özgürlük adına iktidar ve otoritenin sınırlandırılması ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması zorunluluğudur. Bu yönüyle çoğulculuk, liberal demokrasi açısından merkezî bir öneme sâhiptir.

Çoğulculuk aynı zamanda 'kimlik'le ve onun davranış, hayat tarzı ve kendini ifade etme biçimlerine yansımalarıyla yakından alâkalı olan bir kavramdır. Kimlikler kendilerini din, kültür ve sosyal sınıflarda ifade ederler. Herkes farklı din, inanç, ırk, soy, cinsiyet vs. mensup olduğuna göre 'çoğulluk' hayatın bir gerçeği, 'çoğulculuk' ise bu gerçeği kabûl ederek ona uygun sosyal-siyasal örgütlenme biçimleri oluşturmak gerektiği fikrini yani Köker'in¹¹ ifadesiyle "farklılıkların kamusal-siyasî ifadesinin mümkün olması gerektiğini" ima eden bir düsturdur. Başka bir deyişle çoğulluk bir olgu/gerçek, çoğulculuk ise bir proje veya bu proje marifetiyle ulaşılmak istenen idealdir.

20. Yüzyıl'ın sonlarına doğru ortaya çıkan ve özellikle de William James'in geliştirdiği hâliyle felsefî çoğulculuk, şeylerin (kavramlar, dünya görüşleri, bakış açıları) çokluğu üzerinde durur. Çoğulcu bilgi teorisi evreni, dünyayı, hayatı, insanı, eşyayı ve bunların arasındaki ilişkileri ortaya koymaya aday olan açıklama biçimlerinin ve açıklayıcı öznelerin çok ve çeşitli olduğu fikrinden hareket eder. Bu açıklama biçimleri ve açıklayıcı özneler epistemolojik öncelik iddiası gütmedikleri gibi, yegâne gerçekliğin kendi uhdelerinde ve tekellerinde olduğunu da iddia etmezler.

Nihâî gerçekliğin birden fazla tür ve biçimi olduğunun entelektüel düzeyde kabûl edilmesini gerekli kılan çoğulculuk, bu kabûlün doğal sonucu olarak bir coğrafî alan içindeki farklı kimlik, gelenek, inanç, akım, grup ve hareketlere ve bunların tezâhür biçimlerine meşruiyet tanır. Ayrıca çoğulculuk bu farklı kimlik ve mensubiyetlere herhangi bir uyulması zarurî ortak normlar manzumesi dayatmaksızın, farklılıkların saygıyla karşılanmasını, idame ettirilmesini, yüceltilmesini ve toplumsal hayatta görünürlük kazanmasını mümkün kılmaya çabalar. Fikrî düzeydeki çoğulculuğun sosyal-siyasal çoğulculuğa intikalini mümkün kılan nokta burasıdır. Köker'in¹² de belirttiği gibi "medenî devlet düzenine sâhip toplumların hemen hemen hepsi aynı zamanda karmaşık toplumlardır. Sözü edilen karmaşıklık toplumsal cinsiyete, işbölümü esasına göre belirlenen statülere, üretim araçlarına göre tâyin edilen sınıf esasına, etnik veya dinî kimlik mensubiyetlerine, bu farklılıkların yalın veya birbirini kesen, birbirleriyle örtüşen dinamik bileşkeleri temeline dayanan çoklu toplumsal katmanlaşmanın ifadesidir ve modern toplumlar-

¹¹ Köker Levent, "Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk: Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cild 23, Yıl 1996, 199-210.

¹² Köker Levent, A.g.m., s. 201.

da tarihî olarak en üst seviyesine vardığı söylenebilir. ‘Çoğulculuk’, modern toplumun bu çoklu, karmaşık yapısı içinde oluşan farklı çıkar ve dolayısıyla taleplerin kamusal ifadesine, buradan da siyasî karar alma süreçlerine aktarılmasına imkân veren (ve bu imkânın verilmesi gerektiğini devlet ve hukuk düzenininin normatif ilkesi olarak kabûl eden) bir kavramdır.”

Böylece siyasal plüralizmin ne olduğuna dâir geleneksel açıklama biçimi ortaya konmuş oluyor: Siyasal plüralizm, yönetimin sâhip olduğu iktidarın dağılım ve paylaşımında söz konusu olan belirli kurumsal düzenlemeleri, bu düzenlemelerin doktrinel savunusunu ve siyasal davranışı anlamaya yönelik bir yaklaşımı ifade eder.¹³ Kamusal hayatı düzenleme ve açıklamanın bir yolu olarak Batılı liberal ideolojinin odağında yer alan siyasal plüralizm, çıkar grupları arasındaki rekabetin doğal sonucu ve demokratik siyasal hayatın bir gereğidir. Bu yüzden siyasal plüralizm tarihsel bir fenomen, normatif bir doktrin ve bir analiz aracıdır.

Ancak Eisenberg¹⁴ bu geleneksel yaklaşımın yetersiz olduğunu belirtmekte ve dar anlamdaki çoğulculuğa yönelmeyi yani siyasal teoride grup odaklı bir siyasal plüralizm kavrayışının eksen alınmasını önermektedir. Ona göre siyasal plüralizm birbiriyle bağlantılı iki temadan oluşur. Bunlardan birincisi klâsik plüralist yaklaşımlarda da belirtildiği gibi iktidarın gruplar arasında dağılımı, ikincisi ise grupların bireyin gelişimi üzerindeki dolaysız etkisidir. Eisenberg’in siyasal çoğulcu teorilerden kastettiği şey, bireylerin mensup oldukları, kendilerini gerçekleştirme ve toplumsal yaşamda temayüz etme imkânı buldukları ve daha da önemlisi, çıkarlarını gözetip ilerlettikleri grupları esas alarak siyasal olguya yaklaşımda bulunan teorilerdir. Bu bakış açısı metafizik, felsefî, sosyolojik veya psikolojik plüralizmden ziyâde, politik plüralizmi öne çıkarır. Ancak plüralist teoriler siyasal araştırmaların ve diğer disiplinlerin kavşağında yer almalarından dolayı siyasal plüralizmi ele alırken sözü edilen bu diğer boyutların da ihmâl edilmemesi gerekir.

Eisenberg’a göre siyasal plüralizm de dâhil olmak üzere siyasal teoriler inşa ederken üzerinde durulması gereken en önemli unsur gruplardır. Bunun belli başlı üç nedeni vardır:

Öncelikle bireyler özgür davranabildikleri ölçüde ve sürece gruplar oluşturmaya, gruplar hâlinde örgütlenmeye temayül gösterirler. Bu gerçeği kabûle yanaşmayan teoriler sosyolojik gerçekliğe uzak düşme isnat ve it-

¹³ Kariel H. S., “Pluralism”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, David L. Shils (Ed.), Vol. 12, New York, 1968, s. 164.

¹⁴ Eisenberg Avigail, *Reconstructing Political Pluralism*, State University of New York Press, Albany, 1995, s. 1.

hamlarına mâruz kalabilirler. Bundan da önemlisi, bu sosyolojik olgunun çok önemli yansımaları vardır. Şöyle ki, gruba dayalı toplum tasavvuruna karşı çıkan bir siyasal tavrın, bireyleri, seçmiş oldukları birlikteliklerden koparmaya meyletme ihtimâli hayli yüksektir. Yani grup yönelimi zayıf olan siyasal teoriler veya teorik yaklaşımlar, liberal siyasal teorinin sık sık mâruz kaldığı “bireyleri sosyal bağlamdan koparıp atomize varlıklara dönüştürdüğü” eleştirisinin muhatabı olacaklardır.

İkinci olarak, gruplar bireysel çıkarları savunmanın ve gözetmenin araçları olduklarından, liberal demokratik siyasette çok özel, önemli ve imtiyazlı bir konuma sâhiptirler. Bireyler çıkarlarını gözetmek için gereken kaynaklara gruplar aracılığıyla ulaşabilirler. Bu kaynaklar dâhilî ve hâricî olarak ikiye ayrılır. Dâhilî kaynaklar, grup üyelerinin birbirlerine öğrettikleri ve üyelerin bireyler olarak ihtiyaçlarını karşılamada kullanabilecekleri bilgi ve becerileri içerir. Meselâ “ticaretin incelikleri”, bu yolla elde edilen kaynaklardandır. Ticaret sanatının incelikleri, grup içinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Ancak siyasî plüralizmin asıl odağı hâricî kaynaklardır. Çoğulcu bir yapıda gruplar siyasal iktidarı ele geçirmenin aracı olarak görülürler. Bir grubun sâhip olduğu dâhilî kaynaklar, iktidarı veya hâricî kaynakları ele geçirmek için organize ve mobilize edilir. Sonra da bu iktidar meselâ hükümetin politikalarını grup üyelerinin çıkarları doğrultusunda değiştirmede kullanılır. Buradaki düşünce şudur: birey devlet politikalarına karşı koyma veya onları etkileme ve değiştirme konusunda nispeten güçsüz olduğu hâlde, bireylerin gruplar hâlinde bir araya gelmeleri, hükümetin/devletin karşısına daha zorlu bir rakip çıkaracaktır.

Grupların çoğulcu bir siyasal yapının -dolayısıyla plüralist siyasal teorilerin- temeli olmasının üçüncü nedeni, bireysel kimlik inşa etmeye yardımcı ve bireysel gelişmenin aracı olmalarıdır. Komüniteryen teorilerin de ortaya koymuş olduğu gibi, bireysel gelişim olgusu ancak sosyal bağlamda bir anlam ifade edebilir. Bireyin kimliği, vazgeçilmez şekilde bireyin başkaları ile olan ilişkisine veya bireyin yer aldığı sosyal ortama bağlı olarak belirlenir. Bu grup, topluluk ve birliklerin bireysel gelişimde oynadıkları rol siyasal plüralizm açısından hayâtîdir. Ayrıca grupların önemi sâdece bireysel çıkarı gözetmede oynadıkları rolle de sınırlı değildir. Gruplar insanlar arası etkileşimin tam merkezinde yer alırlar. Bireylerin kişilik veya kimliklerini geliştirdikleri araçlar da zaten bu etkileşimlerdir.¹⁵

¹⁵ Eisenberg Avigail, *age.*, s. 2-3. Bu durumun, yani bireyin ve bireysel gelişimin grup mensubiyeti temelinde bir anlam ifade etmesinin ve bunun daha çok komüniteryen teoriler tarafından vurgulanıyor olmasının liberal çoğulculuğa halel getirmeyeceği aşikârdır. Çünkü Mustafa Erdoğan'ın da belirttiği gibi, liberal teori bireyi ahlâk ve siyaset teorisinin temel hareket noktası olarak almakla, bireyden başka hiçbir toplumsal formasyonun olmadığını iddia etmiş olmuyor. Aksine, liberal teori 'toplum', 'cemaat', 'etnik topluluk' vb. sosyolojik gerçekliklerin varlığını ve

Bu üç neden siyasal plüralizmin gruplara bu kadar çok önem vermesinin sebebini kısmen açıklamaktadır. Ancak Eisenberg grupların plüralist bir siyasal teori için “olmazsa olmaz” mesabesinde olduklarını belirtmekle birlikte, plüralist siyasal teorilerin salt anlamda grup teorileri olmadıklarını belirtmekte, dolayısıyla bunların grup teorilerine indirgenmemeleri konusunda uyarı yapmaktadır.¹⁶

C. Çoğulculuğun Türleri

Paul H. Conn'u¹⁷ izleyerek plüralizmin en az dört farklı anlamını/kullanımını tespit etmek mümkündür.

1. Değer Çoğulculuğu:

Çoğu zaman ‘siyasî çoğulculuk’ olarak da adlandırılan değer plüralizmi, dünya üzerinde farklı değer sistemlerinin var olduğunu, bu değer sistemlerinin eşit düzeyde doğru olduğunu, dolayısıyla hepsinin aynı oranda hoş görülmesi gerektiğini kabûl eder. Genellikle siyaset bilimciler toplumları birbirleriyle mücadele ve rekabet hâlinde olan muhtelif değer sistemlerini barındıran sosyal birliktelikler olmaları nedeniyle çoğulcu yapılar olarak görürler. Littunen¹⁸ böyle toplumları en uygun ‘değer plüralizmi’ kavramının nitelendirdiğini, Feit¹⁹ ise değer plüralizminin söz konusu olmadığı toplumları karakterize edebilecek en uygun ifadenin ‘fikirî mutabakat – ideational consensus’ olduğunu belirtmektedir. Fikirî mutabakat, toplumun sâdece temel prensipler üzerinde değil, aynı zamanda bu prensiplerin ifade edildiği kavramlar üzerinde de mutabık olduğu ortak bir semboller sisteminin toplum tarafından yaygınlıkla kabûl edildiği genel bir konsensüs hâlini, bir diğer ifadeyle bütüncül (total) bir zihin yapısıyla ona uygun bir sosyal siyasal örgütlenme biçimi olarak ‘totaliterizmi’ çağırıştırır.

bireylerin genellikle bu türden formasyonlarla bağlantılı bir kimlikle ortaya çıktıklarını kabûl eder. Ama burada gözden kaçırılmaması gereken husus, kolektif bütünlüklerin onları oluşturan bireylerin irade ve tercihlerinden bağımsız olmayıp, çoğu zaman bu tercihlerin ürünü olduklarıdır (Mustafa Erdoğan, *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000), s. 49.

¹⁶ Eisenberg A., *age.*, s. 5.

¹⁷ Conn Paul H., “Social Pluralism and Democracy”, *American Journal of Political Science*, Vol. 17, No. 2, May, 1973, s. 237-254.

¹⁸ Littunen Yrjo, “Social Restraints and Ideological Pluralism,” Erik Allardt and Yrjo Littunen (Eds.), *Cleavages, Ideologies and Party Systems*, Helsinki: Westermarck Society, 1964, p. 70-77. Aktaran Paul H. Conn, *agm.*, s. 237.

¹⁹ Feit E., “Political Groups Under Severe Pressure: A Comparative Study Based on the Communication Control Model,” *General Systems Yearbook*, 1964, 267. Aktaran Paul H. Conn, *agm.*, s. 238.

Değer plüralizmi konusunda literatürdeki en yetkin isimlerden biri, hiç şüphesiz, hiçbir konuda tek ve nihâî doğrunun, dolayısıyla nihâî çözümün olmadığını belirterek, monizme karşı plüralizmi savunmuş olan ünlü liberal düşünür Isaiah Berlin'dir. Berlin'in düşüncelerine plüralizmin kaynakları bölümünde özel bir yer verileceğinden, burada ayrıntıya girilmeyecektir.

2. Kültürel Çoğulculuk:

Toplum içinde çok sayıda kültürel grubun varlığına işaret eden kültürel çoğulculuk kuramının temeli, insanların sâdece evrensel olarak değil, kültürel bağlılığa dayanan farklılıklarına göre de tanımlanabilecekleridir. Buna göre insan topluluklarına ait âdetler, uygulamalar ve kurumlar, kimliklerin ve ahlâkî yapının unsurlarıdır. Çoğul olan değerler, sâdece bireylerin özel bağlılıkları olarak değil, kolektif yaşam tarzları olarak da varlıklarını sürdürmekte, kültür ve geleneklerde korunmaktadır. Kültürel çoğulculuğa göre, kültürel tarih çoğulcudur ve kültürleri yargılamak için birden fazla ölçüt vardır.²⁰

Toplumda cârî olan kültürel kod ve faktörler, her zaman sosyal bilimcilerin ilgi odağı olmuştur. Meselâ Lipset²¹ bölünmelerin kültürel faktörler üzerinden yaşandığı toplumlarla, bu bölünmelerin modernleşme süreciyle bağlantılı olarak ekonomik ve sosyal statüler üzerinden yaşandığı toplumlar arasında ayırım yapar. Haug'a²² göre ise plüralizmin söz konusu olduğu toplumlar, tarımla iştigal eden fakir ve genç bir nüfusa, istikrarsız bir siyasal hayata, okur-yazarlık oranlarının düşük olduğu ve muhtelif çıkar gruplarının hâkimiyet mücadelesi verdiği çoklu bir sosyo-kültürel yapıya sâhip toplumlardır. Sosyal hayattaki bu çoğulcu yapı, siyasal hayatı da çoğulcu bir hüviyet edinmeye zorlar.

3. Sosyal Çoğulculuk:

Lipset'in "modernleşmeden doğan farklılık"²³ derken sözünü ettiği plüralizm türü sosyal plüralizmdir. Çoğulcu toplumlar, çıkar farklılıkları ve çeşitlilikleri tarafından karakterize edilirler. Sosyal plüralizmin mevcut olduğu toplumlar, çok sayıdaki ve çok çeşitli grupların formel veya enformel yollarla verdikleri

²⁰ Uluçay Güler, *Değer Çoğulculuğu ve Liberalizm: Isaiah Berlin'in Siyaset Felsefesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilmiş Doktora tezi, İstanbul, 2007, s. 27-28.

²¹ Lipset, Seymour M., "Political Cleavages in 'Developed' and 'Emerging' Polities," Allardt and Littunen (Eds.), *Cleavages, Ideologies and Party Systems*, p. 47. Aktaran Paul H. Conn, *agm.*, s. 238.

²² Haug Marie, "Social and Cultural Pluralism as a Concept in Social System Analysis," *American Journal of Sociology*, 73, November 1967, p. 304. Aktaran Paul H. Conn, *agm.*, s. 238.

²³ Haug Marie, *agm.*, p. 304. Aktaran Paul H. Conn, *agm.*, s. 238.

çıkar mücadele ve rekabetine sahne olurlar. Bu toplumlarda aynı çıkarlara sâhip olan birey ve grupların, çıkarlarını daha etkin bir şekilde savunabilmeleri ve diğer gruplarla daha iyi rekabet edebilmeleri için örgütlenmelerine izin verilir. Çoğulcu toplumlar, yönetimle organik bir bağları bulunmaması anlamında bağımsız olan ve bireyle devlet arasında yer alan çok sayıda sivil toplum örgütlerinden oluşurlar.

Paul H. Conn, sosyal plüralizmin dört nedenden dolayı demokrasi için hayatî bir öneme sâhip olduğunu belirtir. Öncelikle, sosyal plüralizm bireyleri demokratik normlara uygun şekilde sosyalleştirir; ikinci olarak, sosyal plüralizm bireylerin siyasal meselelere olan ilgisini artırır; üçüncü olarak, sosyal plüralizm demokratik sistemler için alternatif liderlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur; son olarak, sosyal plüralizm demokratik siyasal hayat için alternatif siyasaların oluşumuna katkı sunar.²⁴

4. Yapısal Çoğulculuk:

Temel olarak toplumun siyasal sistemi ve yönetim yapısı üzerinde yoğunlaşan yapısal plüralizm, bir siyasal sistem içindeki sorun ve ihtilâf alanlarının çokluğu oranında bunların çözüm yerlerinin ve yollarının da çok olduğunu kabûl ve ifade eder. Bu yönüyle plüralizm, “genel siyasetle ilgili temel belirleyici kararların”²⁵ tek merkezden değil çoklu, çok taraflı karar organları/mekanizmaları tarafından alındığı bir sosyo-politik pozisyonun adıdır.

Kurumlar, normatif ve bilişsel açıdan kolektif eylem, örgüt ve organizasyon tipleri olmalarından dolayı kurumsal farklılaşma, örgüt, süreç, norm, inanç, ideal ve beklentiler açısından farklılıkları olan toplumsal kesimleri birbirinden ayırırlar. Ancak bütün bu farklı toplumsal kesimler benzer kurumsal sistemleri paylaşırlar. Bu toplumların sınırları, onların sosyal organizasyonlarının ve uyumlarının üzerine dayalı olduğu kurumsal sistemin maksimum alanıyla belirlenir. Kurumsal açıdan homojen olan toplumlar, yapısal çoğulculuğun ayırt edici özelliği olan sistematik kurumsal farklılaşmanın tam karşısında yer alırlar. Birçok ileri sanayi toplumu da dâhil olmak üzere, toplumlar genellikle bu iki uç arasında bir yerdedirler. Yani, kurumsal açıdan ne tam homojendirler, ne de tamamen farklılaşmışlardır. Bu toplumlarda, her ne kadar alternatif mesleki, siyasî, dinî ve etnik yapıların baskın olduğu tali düzeydeki kurumsal organizasyonlar yönünden sistematik olarak farklılaş-

²⁴ Conn Paul H., *agm.*, s. 239.

²⁵ “Genel siyasetle ilgili temel belirleyici kararlar” ifadesi Barry Holden’a aittir. Holden bu ifadeyi demokrasinin tanımında kullanır. Bkz., Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev., Hüseyin Bal, Liberte Yayınları, Ankara, 2007.

miş olsalar da, nüfusun tamamı veya büyük bir çoğunluğu ortak bir temel kurumsal sistemi paylaşır.²⁶

D. Çoğulculuğun Kaynakları

Genel olarak çoğulculuk, özel olarak da siyasal çoğulculuk perspektifinin Antik Yunan'dan günümüze kadar uzanan farklı kaynakları vardır. Burada söz konusu kaynaklar fikrî öncüler, klâsik kaynaklar ve çağdaş kaynaklar şeklinde üç grup hâlinde ele alınacaktır.

1. Fikrî Öncüler:

Çoğulcu düşüncenin izleri her ne kadar Antik Yunan düşüncesinde Eflatun'un seçkinciliğine ve tekilciliğine karşı çoğulculuğu savunmuş olan Sofistlere kadar sürülebilse de, onun sistematik bütünlüğe sâhip bir felsefî görüş ve siyasî teori hüviyetine kavuşacağına dâir ilk ilham ve sinyaller İngiltere'de Bentham, Mill ve Locke gibi liberal düşünürler, Fransa'da Alexis de Tocqueville, Amerika'da ise "Kurucular Babalar" (Founder Fathers) olarak bilinen Hamilton, Madison ve Say gibi düşünürlerin çalışmalarında yer alır. Dolayısıyla, burada siyasal çoğulculuğun fikrî öncüleri olarak bu düşüncelere yer verilecektir.

a. Liberal Perspektif

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, siyasî plüralizmin ilk ve en önemli fikrî ve tarihî kaynağı liberal dünya görüşüdür. Liberal dünya görüşü belli bir hayat tarzı tanımlamadığı, idealize etmediği, öngörmediği ve geliştirmedeği gibi, doğal olarak böyle bir şeyi dayatmaz da. Aksine, liberal tutumu mesnet ittihaz eden bir devletin bundan mümkün mertebe kaçınmasını, farklı, renkli ve çoklu bir yapı arz eden hayat tarzları arasında kesin bir tarafsızlık sergilemesini salık verir. Keza liberal bakış açısı, hayat tarzları arasında bir tercih yapmanın mâkûl/rasyonel bir temeli bulunmadığını ve şeylere ilişkin 'iyi' tanım ve kabûlünün sübjektif mülâhazalara tâbi olduğunu ifade eden rölativizme uygun olarak, devletin herhangi bir inancın, dünya görüşünün veya bunlar etrafında kurgulanan yaşam tarzlarından birinin yanında yer almasının, diğerleri açısından dayatma olacağını ve onlar üzerinde baskı oluşturacağını kabûl eder.²⁷

²⁶ Smith M. G., "Institutional and Political Conditions of Pluralism", *Pluralism in Africa*, (Ed.), Leo Kuper and M. G. Smith, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1969, s.28.

²⁷ Erdoğan Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 72.

Çoğulcu düşüncede ele alındığı hâliyle, liberal dünya görüşünün odağında, tüm iktidar biçimlerini denetleme ve kontrol altına alma amacı yatmaktadır. Bu, sınırlı bir devlet fikrini, devletin faaliyet saha ve sayısını tahdit etme idealini ifade eder.

Liberal bakış açısının “ahlâkî bireycilik” anlayışına göre birey en yüksek değere sâhiptir. Bu yüzden liberal devlet, bireyin “doğal haklar” olarak da bilinen temel haklarını sağlamalı ve garanti etmelidir. Locke’un ifade ettiği gibi bu haklar yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını ihtiva eder. Bu nedenle devlet, bireyi devletten veya başka bireylerden kaynaklanabilecek keyfî müdahalelere karşı korumak zorundadır. Nitekim liberal bakış açısına göre birey özgürlüğünü en çok tehdit etme ihtimâli olan kesim, kullanmakta oldukları devlet gücü/yetkisi nedeniyle, devlet görevlileridir. Meselâ modern liberalizmin klâsik deklarasyonu niteliğindeki 1789 Fransız Devrimi’nin İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinde, koruma altına alınması gerekli olan en temel haklardan biri olarak yaşam, özgürlük ve özel mülkiyet hakları zikredilmiştir. Burada, devletin özellikle bu hakları korumak için oluşturulduğu, ancak kendi alan ve sınırlarını aşmaması ve sivil özgürlüklere müdahale etmemesi için denetlenmesi ve kontrol altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁸

Sonuç olarak liberal devlet tasavvurunda, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için iktidar sâhiplerini farklı kontrol gruplarına ayırmak suretiyle iktidarı devletin farklı merkezleri arasında dağıtmak, devlet iktidarını ve devletin müdahale alanını sınırlama idealini sağlayacak olan temel formülasyon olarak görülmüştür. Liberal teoride bu fikrin en etkili ifadelerinden biri, kuvvetler ayrılığı ve daha genel olarak da hukuk devleti ve anayasacılık olmuştur.

b. Kurucu Babalar

Amerikan siyasal sisteminin temellerini atmış olmaları nedeniyle “Kurucu Babalar” (Founder Fathers) olarak adlandırılan Hamilton, Madison ve Say gibi federalistlerin kafalarındaki düşünce, dünyada mutlak monarşilerin hüküm sürdüğü bir dönemde, yeni oluşturacakları siyasal yapının çerçevesini çizecek olan özgürlükçü bir Anayasanın teşkil edilmesiydi. Bu anayasanın düzenleme alanında “halkın kamu işlerine katılımı, vergilerin halkın oyuyla kabûlü, devlet memurlarının sorumluluğu ilkesi, bireysel özgürlük ve jüri önünde yargılanma”²⁹ gibi prensip ve güvenceler de yer almalıydı.

²⁸ Schwarzmantel J.J., *Structures of Power An Introduction to Politics*, St. Martin's Pres, New York, 1987, s. 19.

²⁹ Akin Erkan, “Türk Demokrasisinde Temel Yanlıklar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim 1997, Yıl, 3, S., 17, s. 427-439.

Bu amaçla oluşturulacak sistemin düzgün ve etkin işleyebilmesi için dört kurumsal düzenlemenin varlığı kaçınılmazdı. Bunlardan ilki, güçlü bir yasama organıydı. İkincisi, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması ve aralarında yekdiğerini dengeleyecek mekanizmalar geliştirilmesiydi. Üçüncüsü, bütün siyasî mevkilere seçim sistemiyle gelmenin prensip hâline getirilmesi ve nihâyet, devlet organlarından birinin zamanla aşırı güç kazanarak diktatörlüğe kaymasını önleyecek bir denetim sisteminin oluşturulmasıydı.³⁰

Atilla Yayla'nın da belirttiği gibi Kurucu Babalar bir devlet kurmakla aslında bir canavar yarattıklarını düşünmekte ve onu denetim altına almak istemekteydiler.³¹ Onlara göre, oluşturulacak olan siyasal yapı içerisinde bir kesimin zamanla aşırı güç kazanarak yegâne iktidar sâhibi olmasını engellemek gerekiyordu ve bunun en kestirme ve etkin yolu, toplumu mümkün mertebe çok kesimlere ayırmaktı. Meselâ bunlardan Madison, çoğunluğun belirli bir çıkar etrafında birleşmesinin azınlıkların hak ve çıkarlarını tehdit edebileceğini, bundan kaçınmanın ise ancak "toplumu ayrı ayrı kavramlara göre tanımlanmış vatandaşlardan meydana getirerek, bütün içinde haksızlık edecek bir çoğunluğun çıkmasını imkânsız değilse bile, pek az muhtemel kılmak"³² yoluyla mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak, çoğulcu bir siyasal sistem oluşturmanın, her şeyden önce çoğul bir toplumsal yapıyı gerektirdiğine dâir parlak tespitlerinden dolayı Kurucu Babalar, siyasal çoğulculuğun en önemli öncüleri arasında sayılmayı fazlasıyla hak etmektedirler.

c. Alexis de Tocqueville

Çoğulculuk fikri ve bunun demokrasiye katkıları, ilk kez Alexis de Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde konu edinilmiştir. Tocqueville'e göre Amerika'da "tüm partiler çoğunluğun haklarını benimsemeye hazırdır, çünkü belki bir gün onlar da bu hakları kendi çıkarları için kullanabileceklerdir. Bu yüzden o ülkedeki çoğunluk, gerçek ve olağanüstü bir yetkiye ve yine aynı şekilde de büyük bir fikir gücüne sâhiptir. Bunu engelleyecek ya da bunu geciktirecek herhangi bir unsur söz konusu değildir."³³

Tocqueville, Amerika'da siyasal hayatın çoğunluğun arzu ve tercihlerine göre şekillendiği şeklindeki ilk tespitini yaptıktan sonra, bu durumun demok-

³⁰ Bryce James, *Amerikan Siyasî Rejimi*, Çev., Türkkaya Ataöv ve Arif Payaslıoğlu, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 10.

³¹ Yayla, Atilla, "Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler", *Liberal Düşünce*, Sayı 66, Bahar 2012, s. 13-22.

³² Madison, "Fren ve Denge Sistemi", *Anayasa Üzerine Düşünceler Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler*, Çev., Mümtaz Soysal, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 26-32.

³³ Tocqueville Alexis de, *Amerika'da Demokrasi*, Çev., İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, s. 97.

rasiyi tehdit ettiğini belirtir. Çünkü “gerçek ve olağanüstü” yetkilere sâhip olan çoğunluğun karşısında durabilecek herhangi bir dengeleyici güç bulunmadığı takdirde, azınlıklar ezilecektir. Ezilenlerin veya gidişattan şikâyetçi olanların sesine “kulak verilmediği” böyle bir ortam, “zararlı ve ilerisi için tehlikelidir.”³⁴ Tocqueville’nin bahsettiği tehlike, demokrasiyi bekleyen tiranlık tehlikesidir. Dolayısıyla düşünürün ikinci tespiti, çoğunluk *yönetiminin ayarının* önemli olduğu, bu ayarın kaçması durumunda demokrasinin tiranlığa veya çoğunluk diktasına dönüşebileceğidir. Tocqueville’in çoğulculuğun önemi ve siyasal fonksiyonu ile ilgili olarak yaptığı üçüncü ve belki de en önemli tespit, çoğulcu bir örgütlenme yapısının, deyim yerinde ise, demokrasinin sigortası olduğudur. Çünkü ona göre, Amerika’da siyasal hayat devletin dışında yer alan çok sayıdaki örgütler ve tali kurumlar eliyle yürütülmektedir ve bu örgüt ve kurumlar, çoğulcu demokrasinin tiranlığa dönüşmesini engelleyici bir fonksiyon ifa etmektedir.

2. Klâsik Kaynaklar

Çoğulculuğun klâsik kaynakları genel olarak üç grup hâlinde ele alınabilir. Birinci grup Amerika Birleşik Devletleri’nde 19. Yüzyıl’dan 1920’lere kadar olan dönemde hüküm sürmüş olup, John Dewey ve William James’in çalışmalarını kapsamaktadır. İkinci grup tarihsel kesit itibariyle birinci grupta kısmen çakışmakla birlikte onlardan hayli farklı düşünsel ve teorik yaklaşımlara sâhiptir. Temel fikrî yapısı J. N. Figgs, G.D.H. Cole, Herold J. Laski ve Marry P. Follet’in çalışmalarından oluşan bu grup özellikle 1920 ve 1930’lu yıllarda Amerika’da ve İngiltere’de dikkatleri üzerine çekmiştir. Yine Amerika’da ortaya çıkan üçüncü grup, farklı düşünürleri bünyesinde toplamakla birlikte, özellikle ünlü siyasal teorisyen Robert A. Dahl ile bilinir.³⁵

Bu gruplar, siyasal plüralizmin içeriği ve sunduğu imkânlarla ilgili olarak farklı analizler ortaya koyarlar. Bu analizlerin son tahlilde plüralist teori olarak nitelendirilebilecek bütünsel ve sistematik bir hüviyet taşıyıp taşımadıkları meselesi, bunların her biri için ayrı ayrı tartışılması gereken bir konudur. Ancak şurası açıktır ki, bu analitik yaklaşımların her biri siyasal plüralizmin en merkezi iki konusunu, yani 1- *çıkartları gözetin (çıkart eksenli) siyasal iktidar dağılımı* ile 2- *bireysel gelişimi sağlamayı gözetin (bireysel gelişim eksenli) siyasî iktidar dağılımı* meselelerini dört başı mamur bir siyasal teori içerisinde somutlaştırma ve kavramsallaştırmaya yönelik entelektüel çabaları ifade ederler. Ayrıca burada belirtilen her üç grup içindeki düşünürler, demokra-

³⁴ A.g.e., s. 97.

³⁵ Eisenberg A., *age.*, 5.

si ve siyasal çoğulculuk ilişkisine dâir kendi zamanlarının siyasî ve felsefî kaygılarına, uğraşlarına ve gündemlerine bağlı olarak farklı perspektifler sunmaktadırlar. Meselâ Dewey'in plüralizmi onun pragmatik felsefesinden neşet ederken, Dahl'in plüralizmi davranışçı felsefe ile yakından ilişkilidir. Keza Figgs'in plüralist bakış açısı din adamı olmasıyla yakından alâkalı iken, Berlin'in plüralizmi, onun liberal dünya görüşüyle bağlantılıdır.

a. John Dewey

John Dewey'in siyasal plüralizmdeki temel düşünce, siyasal iktidarın tek elde toplanmayıp kişiler, gruplar ve kesimler arasında bölünmesinin bireysel gelişmeyi özendireceği ve kolaylaştıracağıdır. Burada Dewey'in öncelik verdiği değerler, bireysel gelişim ve topluluktur. Bu değerleri "iktidarın tek bir grubun tekelinde toplanmaması gerektiği" şeklindeki o âşına çoğulcu yaklaşımla mezceden Dewey, çoğulculuğu mutlak ve mutlakiyetçi egemenlik anlayışına bir alternatif olarak gördüğü için cazip bulmuştur. O ayrıca kişisel gelişime dâir çoğulculuğun anahtar bir kavram olarak yer aldığı politik bir anlayış/açıklama biçimi geliştirmiştir.³⁶

Fakat Dewey'in teorisi yukarıda siyasal çoğulculuğun en merkezî konuları olarak belirtilen "çıkarcı iktidar" ile "bireysel gelişim eksenli iktidar" arasındaki bağlantıya pek değinmediği için siyaseten mutlakiyet yanlılığı veya (daha çağdaş eleştiriler açısından) komüniteryenlik isnat ve eleştirilerine mâruz kalmıştır. Yine Dewey ampirik yöntemi benimseyerek³⁷ idealist metafiziği lekelediği³⁸ bireyciliği eleştirdiği³⁹ ve demokrasiyi bir hayat tarzı olarak tanımladığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Plüralist teorik açılımını ihmâl ederek veya görmezden gelerek, sâdece yukarıdaki özellikler üzerinde durulması nedeniyle Dewey'in demokratik teorisi de yanlış bir şekilde baskıcı, anti-demokratik ve komüniteryen olarak nitelendirilmiştir. Bu isabetsiz niteleme, Dewey'in teorisinin bazı yönlerini (meselâ onun *büyük toplum* vizyonunu ve pragmatik yöntemlerindeki pozitivizmi) abartıp, diğer bazı yönlerini (meselâ sosyal ve siyasal plüralizmi) ihmâl etmekten kaynaklanmıştır. Oysa Dewey'in teorisinde sosyal-siyasal plüralizm, demokrasi ve sağlıklı bireysel gelişim için bir zorunluluktur.⁴⁰

³⁶ Eisenberg A., *age.*, 5-6.

³⁷ Rotry Richard, "Post Modernist Bourgeois Liberalism", *The Journal of Philosophy*, Vol. 80, No. 10, Oct., 1983, p. 583-589. Aktaran Avigail Eisenberg, *Reconstructing Political Pluralism*, State University of New York Press, Albany, 1995 s. 27.

³⁸ Timothy V. Kaufman – Osborn, "John Dewey and the Liberal Science of Community", *Journal of Politics*, Vol. 46, No. 4, Nov., 1984, p. 1142-1165. Aktaran Avigail Eisenberg, *age.*, s. 27.

³⁹ Bellah Robert N. ve Diğ., *The Good Society*, Vintage Books, Newyork, 1992, s. 164-165. Aktaran Avigail Eisenberg, *age.*, s. 27.

⁴⁰ Eisenberg Avigail, *Reconstructing Political Pluralism*, State University of New York Press, Albany, 1995, s. 27.

b. J. Neville Figgs

Bir İngiliz din adamı olan Figgs'in öncelikli meselesi, doğal olarak Kilise'nin konumuydu. Ona göre, dinî otoriteyi temsil eden bir kurum olması nedeniyle kilisenin devletten bağımsız olması, hatta bazı bakımlardan devletinkinden bile üstün bir yetkeye ve vatandaşların bağlılıklarını -devletle- paylaşma hakkına sâhip bir egemen organ sayılması gerekir.⁴¹ Her ne kadar temel problemiği dinin devlet karşısındaki ayrıcalıklı konumunu savunmak olsa da, Figgs'in siyasal çoğulculuk araştırmaları için önem arz etmesinin, dolaşısıyla burada ona yer verilmesinin nedeni sendikalar, üniversiteler, esnaf ve ticaret birlikleri gibi diğer tüm önemli toplumsal kesimlerin, başta devlet olmak üzere, hiç kimsenin çiğneyemeyeceği yetki alanlarına sâhip olduklarını ısrarla vurgulamış olmasıdır.⁴²

c. Herold J. Laski

Devleti zorlayıcı bir kuvvet ve kendi tâbiriyle "emici bir canavar"⁴³ olarak nitelleyen Laski'ye göre, yine de onun her yerde hazır ve nazır ve her şeye kadir bir varlık olduğuna inanmak, bir kişinin inancını pamuk ipliğine bağlaması demektir. Devletin neden tek başına egemen olamayacağını birkaç örnekle⁴⁴ gösterdikten sonra, "karşı olduğu politikaları kabûl etmek zorunda bırakılan bir varlığın -devletin- tek başına egemen olduğu görüşü nasıl kabûl edilebilir?" sorusunu sorar ve devletin özünde federal bir yapıya sâhip olduğu sonucuna varır. Ona göre devlet, vatandaşların kendisine bağlılıklarını sağlamak için işçi sendikaları, işveren dernekleri, ticaret odaları, baro birlikleri ve doktorlar birliği gibi farklı toplumsal kesimlerle rekabet etmektedir.⁴⁵

Bununla birlikte Laski devletin "nihâî bir yedek erkinin" var olduğundan da bahseder ve bunun yaratabileceği olumsuzlukları izale etmenin yegâne yolunun, ona hükmedecek olan siyasal iktidarın temerküz etmesini engelle-

⁴¹ Burns Edward McNall, *Çağdaş Siyasal Düşünceler*, Çev., Alaeddin Şenel, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s. 119 – 120.

⁴² Burns Edward McNall, *age.*, s. 120.

⁴³ Hirst Paul Q (Ed.), *The Pluralist Theory of the State Selected Writings of G.D.H. Cole, J.N. Figgs and H.J.Laski*, Taylor & Francis e-Library, 2005, s. 193-194.

⁴⁴ Laski'nin verdiği örnekler arasında, İngiliz hükümetinin I. Dünya Savaşı sırasında Olağanüstü Durum Yasası'nın (Monitions Act) grevleri önleyici maddelerini Galler Ülkesi madencilerine uygulamakta gösterdiği isteksizliği ve demiryolları işçileri birliğinin Amerikan Kongresi'ni 1916'da Adamson yasasını çıkarmaya zorlayan ülke çapında grev tehdidi yer alır (Edward McNall BURNS, *Çağdaş Siyasal Düşünceler*, Çev., Alaeddin Şenel, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s. 119).

⁴⁵ Burns Edward McNall, *Çağdaş Siyasal Düşünceler*, Çev., Alaeddin Şenel, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s. 119.

mekten geçtiğini belirtir. Bu, devlet gücünün veya siyasal iktidarın değişik birimler arasında dağıtılarak, iktidar merkezlerinin birden çok olmasını sağlamak yani çoklu iktidar merkezleri oluşturmak demektir. Bunu başarmak, durağan bir yapı sergileyen sosyal süreç ve mekanizmaların harekete geçirilmesini sağlamakla mümkün hâle gelebilir. Laski'ye göre çoğulcu devletin diğer devlet biçimlerine üstünlüğü, insan türünün temel güdülerine uygun olmasından kaynaklanır. Diğer devlet biçimlerinin “psikolojik karakteristiklerini ne kadar çok derinlemesine analiz edersek, onların temel insan güdüleri için ne kadar uygunsuz olduklarını anlarız”.⁴⁶

Laski'nin çoğulculuk anlayışı, çıkar eksenli siyasal iktidar ile bireysel gelişim eksenli siyasal iktidarın her ikisinin de ipuçlarını bünyesinde barındırıyor olmasına rağmen, bunlardan ikincisini yani bireysel gelişmeyi ihmâl ettiği ve yukarıda da değinildiği gibi, sâdece toplanmış, yoğunlaşmış siyasal iktidarın yol açabileceği sonuçlarla alâkadar olduğu gerekçesiyle eleştirilere mâruz kalmıştır. Eisenberg⁴⁷ Laski'ye özgü plüralizmin cılızlığının ve Marksist devlet iktidarı yaklaşımı adına plüralizmi ihmâl etme nedeninin, bireysel gelişimde grupların sâhip olduğu güç ve etkiyi fark edememesinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

d. Isaiah Berlin

Berlin'in çoğulculuğu daha çok felsefî açıdan ele aldığı ve onu “değerlerin plüralizmi” ile bunun tersi olarak telâkki edilebilecek olan “değerlerin monizmi” arasında yapmış olduğu ayrıma dayandırarak izah ettiği söylenebilir. Ona göre, her ne kadar Platon'dan günümüze gelinceye değin –özellikle de 18. Yüzyıl'da evrensel kabûle mazhar olmuş değerler açısından– objektif bir ahlâk ve estetik bilimleri oluşturulmaya çalışılmışsa da; bugüne kadar bu konuda gerçek bir başarı sağlanamamış, sürekli değerler konusunda ancak görecelik, sübjektivizm, romantizm ya da kuşkuculuk gibi objektiviteden uzak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.⁴⁸ Değerlerin plüralizmi ise, hem bireysel hem de sosyal hayat açısından kaçınılması mümkün olmayan olgusal bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Sayısız çeşitlilikteki hayat tarzları arasında hangisinin iyi ve tercihe şayan olduğunu söylemek çok da kolay değildir. Farklı hayat tarzları birbirinden daha iyi veya daha kötü değildirler; sâdece farklıdırlar ve her biri kendi değerine sâhiptir. Benzer şekilde, herhangi bir

⁴⁶ Hirst Paul Q, *age.*, s.194.

⁴⁷ Eisenberg Avigail, *age.*, s. 7.

⁴⁸ Berlin Isaiah, “Does Political Theory Still Exist?”, *Concepts and Categories: Philosophical Essays*, (Ed.), Henry Hardy, Pimlico, London, 1999, s. 148. Aktaran, Mehmet Turhan ve Nur Uluşahin, “Isaiah Berlin'in Liberalizmi ve Değerlerin Plüralizmi”, *Liberal Düşünce*, Yıl 12, Sayı 45-46, Kış-Bahar 2007, s. 83-115.

siyasal rejim de diğerlerinden ne daha az ne de daha çok meşrudur. Birbirlerine üstünlüğü olmayan hayat tarzları gibi, bu rejimler de farklı nedenlerle meşru sayılmaktadır.⁴⁹

Berlin'e göre, çoğulculuğa mugayir bir anlayış ve düşünüş biçimi olarak "değerlerin monizmi" şu karakteristikleri taşır:

Bütün gerçek soruların sâdece tek doğru cevabı vardır ve/veya olmalıdır.

Hâlen bilinmiyor olsa da, doğru cevapların keşfedilmesinde, ilke olarak bilinebilir ve güvenilir bir yol mutlaka vardır.

Doğrular yekdiğeriyle çelişemeyeceğine göre, doğru yanıtlar bulunduğu anda, birbirleriyle uyumlu bir bütün oluştururlar. Zaten evrenin tutarlı ve uyumlu olduğu yolundaki metafizik varsayım da bunu gerektirir.⁵⁰

Oysa Berlin'e göre ne değer yargularının ne de onlara istinat eden doğruların ille de imtizaç etmesi gerekmez. Beşerî varlık alanında hiçbir nihâî doğru veya her şeyden üstün ve kerameti kendinden menkul değer olmadığına göre, doğruların ve değerlerin çelişmesi de çatışması da mümkündür; tıpkı zaman zaman uzlaşmalarının da mümkün olduğu gibi. Bu nedenle kültürler arasında veya aynı kültür içindeki farklı gruplar arasında benimsenen değerler nedeniyle uyumsuzluk olması normaldir. Çünkü karşıt değerleri ortak bir paydaya indirgeyen veya bütün durumlar için geçerli, tek bir sıradüzene göre düzenleyen bir kuralın uygulanması imkânsızdır.⁵¹ Asıl önemli olan şey, farklı görüşlerin tartışılabilmesi ve –her ne kadar zorunlu değilse de– ortak bir noktada buluşma konusunda çaba sarf edilmesidir. Kusurlardan arî ve kötülüklerden beri mükemmel bir toplum olamayacağı gibi, bütün iyi şeylerin bir arada bulunacağı, dolayısıyla herkesin razı ve muvafık olacağı nihâî bir toplumsal-siyasal vasat da olamaz. Ütopik toplum kurguları olmaktan öte bir anlam ifade etmeyen bu tür mükemmeliyetçi yaklaşımlar, aynı zamanda 'kavramsal tutarsızlıkla'⁵² da malûdürler. Öyleyse, toplum içindeki gruplar kendi değerlerini diğer gruplara empoze etmeye kalkışmadan, görüş ve değerlerini müzakere etmeli ve onlarla "ortak ahlâkî ufuk"⁵³ temelinde diyalog kurmalıdırlar.

⁴⁹ Gray John, *Two Faces of Liberalism*, Politiy Pres, Cambridge, 2000, s. 34. Aktaran, Mehmet Turhan ve Nur Uluşahin, *agm.* s. 85.

⁵⁰ Chernish Jashua ve Henry Hardy, "Isaiah Berlin", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.Seop.leeds.com>. s. 11. Aktaran, Mehmet Turhan ve Nur Uluşahin, *agm.* s. 86.

⁵¹ Uluçay Güler, *Değer Çoğulculuğu ve Liberalizm: Isaiah Berlin'in Siyaset Felsefesi*, *age.*, s.1.

⁵² Turhan Mehmet ve Nur Uluşahin, "Isaiah Berlin'in Liberalizmi ve Değerlerin Plüralizmi", *Liberal Düşünce*, Yıl 12, Sayı 45–46, Kış-Bahar 2007, s. 89–90.

⁵³ Zikreden, Mehmet Turhan ve Nur Uluşahin, *agm.*, s. 85.

e. Robert A. Dahl

Dahl'ın çalışmalarının temsil ettiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında çoğulculuk anlayışı, plüralist denklemin her iki unsuruna (çıkar ve bireysel gelişim) dikkat çekmiştir. Normatif boyutunu da zaten genel olarak bu unsurlardan ve bu unsurların tekabül ettiği çoğulcu ve demokratik teoriden türetmeye çalışmış olan bu anlayış, siyasal davranışçılığa çok şey borçludur. Dahl'in de içinde bulunduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası plüralistleri, siyasal çoğulculuğu çağdaş anlayış ve şekliyle temsil eden bir ekol olma vasfıyla, çoğulculuğun sosyal temellerine vurgu yaparak, onun sosyolojik bir realite olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, Dahl'in de içinde yer aldığı bu anlayış, çoğulculuğu daha çok sosyolojik temeller ekseninde ele almaktadır. Meselâ Dahl'a göre;

Kişi ve grupların başkalarının kontrolünden kurtulmak veya başkalarını kontrol altına almak için mücadele etmeleri, siyasal hayatın temel bir özelliğidir. Özerklik kazanma mücadelesi, ihtilâf ve bölünmelerden kaynaklanır. Bu mücadeleler başarılı oldukları zaman -ki genellikle başarılı olurlar- sonuçta plüralizme götüren bir eğilime yol açarlar. Çünkü ihtilâf ve bölünmeler, toplumda sıkça rastlanan olgulardır ve bu olgular plüralist eğilimler taşırlar.⁵⁴

Dahl, çoğulculuğun sosyolojik bir realite olduğunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, totaliter/tahakkümcü bir rejimin özerkliği basturarak veya ihtilâf ve bölünmelerin tezâhürlerini engelleyerek, plüralist bir sosyal-siyasal düzenin gelişmesini engelleyebileceğini belirtir. Ona göre örgütlü muhalefetin önündeki engeller ortadan kaldırıldığı veya bariyerleri indirildiği takdirde, sosyal ve siyasal hayatta özerklik ve plüralizme yönelik eğilimler görünürlük kazanır. Bu engellerin/bariyerlerin en düşük düzeyde olduğu çoğulcu rejimlerde sosyal-siyasal yapının âlâmet-i farikası özerklik ve örgütlü plüralizmdir. Ancak Dahl, her ne kadar çoğulculuğu demokratik rejimin sonucu, temel karakteristiği ve zorunlu şartı olarak görse de, çoğulculuğun da şimdiye kadar kesin bir çözüme kavuşturulmamış bazı problemler doğurduğunu kabûl eder.⁵⁵

3. Çağdaş Kaynaklar

Çağdaş çoğulcu siyasal teorilerde dikkatleri çeken ortak özellik, çoğulculuğu çıkar grupları ile ilgili bir Soğuk Savaş sonrası doktrini olarak görmeleri ve onu deyim yerindeyse biraz "burun kıvrarak" ele almalarıdır. Bu yaklaşım daha çok devlet ve devlet iktidarı ile ilgili teorileri ele alan çalışmalarda

⁵⁴ Dahl Robert A., "Pluralism Revisited", *Comparative Politics*, Vol. 10, No. 2, Jan., 1978, s. 191-203.

⁵⁵ Dahl Robert A., *agm.*, s. 191.

rastlanmaktadır. Özellikle Marksist yaklaşımlar söz konusu olduğunda, plüralizm uygun bir örnek olarak takdim edilmektedir. Nitekim Marksistler Soğuk Savaş sonrası plüralizmine olumsuz yaklaşmakta ve onu “Batılı demokrasilerin naif ve sığ ideolojik söylemi” olarak takdim etmekteydiler. Burada çoğulcu siyasal teorinin çağdaş kaynaklarından belli başlı dört tanesinin (R. Miller, D. Held, C. C. Gould ve I. M. Young) fikirlerine kısaca değinilecektir.

a. Richard Miller

Soğuk Savaş sonrası çoğulculuk anlayışına “Batılı demokrasilerin ideolojik söylemi” nokta-i nazarından bakan düşünürlerden biri olan Richard Miller, *Analyzing Marx*⁵⁶ adlı eserinde, siyasal iktidarla ilgili tartışmasına plüralist söylemi olumsuzlayarak başlar: “Plüralistler Birleşik Devletlerde hiçbir sosyal grubun veya sosyal gruplarla ilgili azınlık birliklerinin yönetime hâkim olamayacağına inanırlar”. Miller tartışmasında tek bir plüralist teorisyene, Robert A. Dahl’a değinir. Çünkü Miller bir bütün olarak plüralizme, plüralist teorilere veya bunların çağdaş demokratik teoride nasıl ele alınıp temellenendirildiğine değil, sâdece Soğuk Savaş sonrası devlet iktidarı ile ilgili çoğulcu teoriye ilgi duymaktadır.

b. David Held

David Held *Models of Democracy*⁵⁷ adlı eserinde bir bölümün tamamı plüralist teoriye ayırmıştır. Burada yine plüralist geleneğin tanımlayıcı unsuru olarak Soğuk Savaş sonrası varyant esas alınmıştır. Held’in adlandırdığı şekliyle “Klâsik Plüralizm, plüralizmin en eski ve en meşhur savunucularından biri olan”⁵⁸ Dahl’in kurgusu olup, büyük oranda çıkar gruplarının rekabeti ve iktidarın devlet içindeki dağılımı ile alâkalıdır. Plüralizme yönelik Marksist itiraz ve eleştirilere de yer veren Held, Charles Lindbom ve Robert A. Dahl’i, bu itirazları yanıtlayan düşünürler olarak görür. Diğer düşünürlerden farklı olarak plüralizmin klâsik kaynakları/selefleri ile ilgili bazı gözlemler yapmaya yeltenen Held, entelektüel referans çerçevesi olarak Madisoncu demokrasiyi ve Faydacı geleneğin çıkar tatmini teorisini alırken, entelektüel öncüler silsilesi olarak da Joseph A. Schumpeter ile Max Weber’e yer verir. Bu silsileye burada ele alınan klâsik düşünürlerden (Dewey, Laski ve Dahl) hiçbirinin dâhil edimemiş olması ilginçtir.

⁵⁶ Miller Richard W., *Analyzing Marx: Morality, Power and History*, Princeton University Press, 1984. Zikreden, Avigail Eisenberg, age., s. 7.

⁵⁷ Held David, *Models of Democracy*, Stanford University Press, 1996. Zikreden, Avigail Eisenberg, age., s. 7.

⁵⁸ Zikreden, Avigail Eisenberg, age., s.7.

c. Carol C. Gould

Plüralizmi devlet ve devlet iktidarı bağlamının dışında, daha çok sosyal çatışma ve grup rekabeti temelinde ele alan yaklaşımlardan biri Carol C. Gould'a aittir. *Rethinking Democracy*⁵⁹ adlı eserinde plüralist ontolojinin ve plüralist siyasal teorinin geniş bir analizini yapan Gould, temel plüralist figürler olarak Schumpeter ve Dahl'e yer verirken, siyaseti de "toplumsal grupların çıkar çatışması"⁶⁰ olarak görür. Dolayısıyla siyasal plüralizmin de siyasal elit arasında iktidar mücadelesine yol açarak, siyasal temsil ve siyasal katılıma zarar veren bir doktrin olduğunu düşünür. Demokratik teorinin nihâî hedefinin kişisel gelişim olduğunu düşünen Gould, siyasal plüralizmin bu amaca hizmet edecek herhangi bir araç, ilke ve içeriğe sâhip olmadığını ileri sürer. Bütün bu olumsuzluklarına rağmen siyasal plüralizm Gould'a yine de cazip gelmektedir. Çünkü Gould birey ile toplum arasında var olan antagonizmi ve geleneksel yekdiğerini dışlama ilişkisini aşmak ve bu ikisini uzlaştırmak istemektedir. Dolayısıyla plüralizmin, bireycilik (individualism) ile bütüncülük (holism) arasında yer alan karma bir doktrin olması nedeniyle bu iş için biçilmiş bir kaftan olduğunu düşünmektedir.⁶¹

Gould, plüralizmle ilgili çalışmalarında ünlü çoğulculuk savunucusu teorisyenlerden Madison, Dewey, Schumpeter ve Dahl'a yer vererek onlarla ilgili analizler yaptığına göre, çoğulculuğu sâdece bir "savaş sonrası teorisi" olarak görmediğini ima etmekle birlikte, bu dönemin plüralist yaklaşımlarına egemen olan anlayışın tamamen bir "çıkarcı grubu mücadelesinden" veya "çıkarcı eklemelenmesinden" ibaret olduğunu belirtmekle, yine plüralist ontolojinin tanımlamasını temel aldığı izhar etmektedir.⁶²

d. Iris M. Young

Burada görüşlerine epey uzunca yer verilecek olan son düşünür, özellikle farklılık konusundaki fikirleriyle dikkat çeken ve "genişletilmiş bir demokratik iletişim kavrayışı" yanında "kültürü, toplumsal bakış açıları ve aidiyet farklılıklarını aşılması gereken bölünmeler olarak değil, demokratik tartışmada anlaşmaya varmak için yararlanılması gereken kaynaklar"⁶³ olarak gör-

⁵⁹ Gould Carol C., *Rethinking Democracy: Freedom and Social Co-operation in Politics, Economy and Society*, Cambridge University Press, 1988. Zikreden Eisenberg Avigail, age., s.9.

⁶⁰ Gould Carol C., s.8. Zikreden Eisenberg Avigail, age., s.9.

⁶¹ Eisenberg Avigail, age., s.10.

⁶² A.g.e., s. 11.

⁶³ Young Iris M., "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde", *Demokrasi ve Farklılık*, Seyla Benhabib, (Ed.),

meyi öneren Iris M. Young'tur. Siyaset adlı beşerî etkinliği "insanların kamusal amaçları ve politikaları rasyonel bir biçimde kararlaştırmalarına yönelik buluşması olarak anlayan bir demokrasi kavrayışının daha iyi olduğunu"⁶⁴ ifade eden Young'un temel problematiği din, ırk ve cinsiyet başta olmak üzere tüm ayrımcılık biçimlerinin, homofobinin ve eşitsiz gelir/kaynak dağılımının neden olduğu baskıların üstesinden gelmek için yeni bir yaklaşım geliştirmek ve bu amaçla toplum içindeki tüm grupları kimlik ve farklılıklarına saygıyı ihmâl etmeden içine alacak bir siyasal katılma ve temsil teorisi inşa etmektir. Ona göre müzakereci demokrasi tam da bu teoriye karşılık gelebilecek öneriler içermektedir. Öyle ki, müzakereci tutuma bağlı kalmak, kişi ve gruplara ait konum ve görüş farklılıklarının korumasını ve onlara kendilerini bu farklılıklar üzerinden ifade etme hakkının tanınmasını hem gerektirir hem de bunu mümkün kılar. Bu ise, müzakereci demokrasi teorisyenlerinin tavsiye ettiği ve üç şekilde gerçekleştirilecek bir tercih dönüşümüne yol açacaktır:

1) Birey veya grupların farklı çıkar, bakış açısı ve kültür yapılarıyla karşılaşması, onlara kendi bakış açılarının kısmîliğini öğreterek, kendi mülâhaza ve tecrübelerinin belirli bir bakış açısını yansıttığını veya belirli bir bakış açısından yansıdığını açığa çıkarır.

2) Karşılaşılan sorunlarla ilgili olarak farklı bakış açılarına, farklı kültür ve değerlere ve belirli bir kişi veya grubun iddia ve savlarına karşı koyma hakkına sâhip olan başka kişi ve grupların var olduğu bilgisi/bilinci, kolektif bir sorunu çözerken, kişi veya grupları kendi çıkar veya isteklerini dönüştürmeye ve onları haklılık bakımından çekici hâle getirmeye zorlar. Başka bir ifadeyle, çoğulcu bakış açıları, ifade edilme imkânı bulan taleplerin farklılık üzerinden kelimelere dönüştürülmesini, telâfi edilmesi gereken bir anlayış eksikliğinin varsayılmasını, böylece deneyimin kendisinin dönüşüme uğramasını gerektirir.

3) Nihâyet, farklı bir şekilde konumlanmış bir bilgiyi dile getirmek, sorgulamak ve ona karşı çıkmak, tüm katılımcıların toplumsal bilgisini artırır. Her konum kendi bakış açısını terk etmeksizin, farklılığa kulak verme yoluyla önerilerin ve taleplerin farklı konumdaki ötekileri nasıl etkilediği konusunda bir şeyler anlayabilir. Katılımcılar çoğul konumlarının bu dolaylı anlaşılışını içselleştirerek, kendi kısmî tecrübelerinin yer aldığı toplumsal süreçler hakkında daha kapsamlı bir fikir edinebilirler. Bu daha kapsamlı toplumsal nesnellik, kolektif sorunların âdil çözümlerine ulaşma yönündeki dirayetlerini artırır.⁶⁵

Çev., Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999, s. 174 - 199.

⁶⁴ Young, *agm.*, s.176.

⁶⁵ Young, *A.g.m.*, s.186.

Young, toplumdaki tüm grupları kapsarken, aynı zamanda onların farklı kimliklerine saygı gösteren bir siyasal katılım ve temsil teorisi inşa etmenin peşindedir. Kamusal müzakere, farklı grup ve forumlar arasında olmalı ve bir perspektif çeşitliliği sergilemelidir. Ona göre bunların tümünü karşılayabilecek olan teori plüralist teori değil, müzakereci demokrasi teorisi. Gerçi Young'ın önerdiği çözümde çoğulcu çağrışımlar bulmak mümkündür. Ancak kendi teorisini çoğulcu olarak adlandırmaktan kesinlikle kaçınır. Her ne kadar “çıkarcı grubu plüralizmi” kavramını kullanmış olsa da, bunu kavramın sunduğu teorik açılım imkânlarından yararlanmak için değil, onu olumsuzlamak için yapmıştır.

Young çoğulculuğu, kişisel çıkar amacı güden politikalara dayalı bir teori olarak görür. Ona göre bu teori, devlet-vatandaş ilişkilerini müşteri-tüketici ilişkilerine indirger ve o bağlamda ele alır. Bu teori “tüm” vatandaşları farklı rol ve ilgilere ayırarak atomize bireyler yaratır. Ayrıca, politikayı bireysel çıkarların tâkip edilmesi olarak gördüğü için de, kamusal müzakereyi ve bu yolla karar alma imkânlarını engeller. Young'a göre siyasal çoğulculuk anlayışı, müzakereci demokrasinin amaçları açısından tamamen elverişsizdir. Çünkü bu anlayış, kamusal müzakere pratiğini engellemek suretiyle, politik süreçleri depolitize etmektedir.⁶⁶

E. Çoğulculuğun Temel Kriterleri

Çoğulcu bir toplumu çoğulcu olmayandan hangi özellikler ayırmaktadır veya başka bir ifadeyle, bir toplumun çoğulcu olduğunu (veya olmadığını) belirleyen ölçütler nelerdir? Düşünürler bu mesele ile ilgili olarak farklı kriterler önermişlerdir. Burada bunlardan sâdece ikisinin, Lijpart ve Schwarzmantel'in görüşlerine yer verilecektir.

Lijpart⁶⁷ bir toplumun çoğulcu olup olmadığını *ampirik* yollardan ortaya koymak için belli başlı dört kriter önermiştir. Ona göre bu dört kritere bakarak bir toplumun tam anlamıyla çoğul bir toplum olup olmadığı anlaşılabilir. Bu dört kriteri eksiksiz olarak karşılayan toplumlar tam (mükemmel) anlamda çoğul (veya çoğulcu) toplumdur; bunların biri veya birkaçından mahrum olan toplumlar, mahrum oldukları kriter adedi oranında mükemmel çoğulcuktan uzaklaşırlar. Kriterler şunlardır:

⁶⁶ Eisenberg Avigail, *age.*, s.11.

⁶⁷ Lijphart Arend, “Consociational Theory, Problems and Prospects: A reply” *Comparative Politics* April, 1981, s. 251. Aktaran M. Sami DENKER, “The Plural Society and Consociational, Democracy Theory: Malaysia's Case”, Erişim: www.sbe.dumlupinar.edu.tr/17/139-156.pdf.

Mükemmel anlamda çoğul olan bir toplumda, toplumun kaç kesime ayrıldığını tam olarak belirlemek mümkün olmalıdır.

Keza, bu kesimlerin büyüklüğünü ve bunların her birine kaç kişinin ait veya mensup olduğunu tespit etmek de mümkün olmalıdır.

Mükemmel anlamda çoğul olan bir toplumda, kesimsel sınırlar arasında, ayrıca sosyal, siyasal ve ekonomik organizasyon arasında kusursuz bir teka-büliyet olmalıdır.

Siyasal partiler, diğer üç kriteri de kapsayan örgüt tipleridir.

Lijpart'a göre bu dört kriter, bir toplumun sâdece çoğul (plural) bir toplum olup olmadığını değil, aynı zamanda çoğulcu (plutalist) bir toplum olup olmadığını da gösterir. Dört kriterin tümünü karşılayan toplumlar ideal-tipteki toplumlardır. Ancak her toplum belli oranlarda bu ideal-tipten sapabilir. Toplumların ideal-tipe yaklaşma veya sapma oranları, onların çoğulculuk derecelerinin göstergesi olarak kullanılabilir.⁶⁸

Daha çok siyaset sosyolojisi alanındaki çalışmalarıyla bilinen Schwarzmantel⁶⁹ altı kriter önermiştir. Bu kriterler aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1. Hiçbir Grubun Tek Başına Birden Fazla Sorun Alanı Üzerinde Sistemik ve Sürekli Bir Denetim İmtiyazına Sâhip Olmaması

Bu kriter, bir grubun sâdece bir sorun alanını domine edebileceği ve etkisinin de bu alanla sınırlı olabileceği argümanına dayanır. Liberal demokratik sistemlerin bu kriteri karşıladığı ileri sürülür. Liberal demokratik sistemde, hükümeti veya devlet iktidarını elinde bulunduran diğer kişi veya çevreleri etkilemeye çalışan ve bunda genellikle başarılı da olan bazı baskı grupları vardır. Bu gruplar, sanayi konfederasyonları, sendikaları ya da modern ekonomik hayatın bazı alanlarının temsilcilerini kapsar. Samuel Beer, Amerika ile İngiltere'yi karşılaştırdığı bir araştırmasında, bu iki ülkeden "başta emek, sermaye ve tarım olmak üzere, modern toplumun büyük ekonomik çıkar gruplarına dayalı olduğu ülkeler"⁷⁰ diye bahsetmiştir.

Şüphesiz tüm grupların sâhip olduğu güç ve etki düzeyi aynı değildir. Ama olması gereken şey, hiçbir grubun tek başına tüm farklı alanlar üzerinde

⁶⁸ Lijphart, *age.*, s. 356. Aktaran M. Sami Denker, a.g.y.

⁶⁹ Schwarzmantel JJ., *age.*, s. 23-28.

⁷⁰ Beer Samuel H., "Group Representation in Britain and the United States", *Political Sociology, Selected Readings*, A. Pizzorno (Ed.), Penguin, Harmondsworth, 1971, p. 194. Aktaran Schwarzmantel, *age.*, 23.

egemen olmamasıdır. Böyle bir grup olsaydı, bu durumda ‘yönetici sınıf’tan (Marksist perspektif), ‘yönetici elit’den (Elitist perspektif) ya da ‘iktidar eliti’nden (Mills’çi perspektif) bahsedilebilirdi. Plüralist seçeneğin esası, böyle bir muktedir grubun varlığına müsaade etmemektir. İster ulusal ölçekte olsun, ister yerel yönetim veya yerel topluluk düzeyindeki mikro ölçekte olsun, siyasal süreç ve ‘kilit kararlar’ dikkatlice incelendiği takdirde, bir grubun herhangi bir ‘sorun alanındaki’ kilit kararlar üzerinde etkili olurken, diğer alanlarda bu etkinliğini sürdüremediği görülecektir. Böylece, farklı birey ve/veya grupların farklı meseleler üzerinde etkili olabildiği ileri sürülmektedir. Meselâ, sendikalar çalışma şartları ve ücret gibi konularda çok etkili olabilirken, sağlık ve eğitim gibi konularda söyleyebilecekleri fazla bir şey yoktur.

Modern demokrasilerde çoğulcu perspektif, çok sayıda siyasal partiler gibi grupların da çokluğuna vurgu yapar. Parti ve grupların çokluğu ise plüralist siyasal sistemlerde iktidarın yoğunlaşmasına imkân tanımamaktadır. Plüralist yaklaşımın metodolojisi, yerel veya ulusal düzeyde alınan kararlara bakmak ve ‘karar oluşturma süreci’ diye adlandırılan sürece katılan grupların sayısına dikkat etmektir.

2. Toplumun En Önemli Üretken Güçleri Olan Emek ve Sermâye Arasında Kararsız Bir Denge Durumunun Varlığı: ‘Dengeleyici Güç’ Varsayımı.

Güç veya iktidar konusu, problem odaklı veya meselelere bağlı bir konu olduğuna göre, plüralist teorinin diğer veçhesi, “dengeleyici güç” veya gücün başka bir güçle dengelenmesi sorunudur. Çoğulculuk teorisyenleri, gelişmiş bir ekonomide üretici güçlerin münhasıran önemli olduğunu kabul ederler. Ancak, emek ve sermâyeden oluşan iki temel grup arasında bir güç dengesinin olduğu ileri sürülür. ‘Dengeleyici güç’ kavramı, J.K. Galbraith tarafından, gücün tek olmasının, bu gücü dengeleyecek organizasyonların oluşumunu tetikleyeceğini göstermek için ortaya atılmıştır.⁷¹ Meselâ tüketici birliklerinin kurulması, dengeleyici bir karşı güç olarak satıcı birliklerin kurulmasını tetikler. Piyasada ‘tam rekabet’ durumu yoktur ve hiç olmamıştır. Fakat emek ve sermâye arasında var olan ‘eksik rekabet’ durumu bile, taraflardan birinin diğerini domine etmesine veya diğeri karşısında aşırı avantaj elde etmesine imkân vermemiştir. Her iki kesim de ekonomik gücü elinde tutmakta, dolayısıyla grev veya lokavt gibi yollarla birbirlerini ve hükümeti etkileyebilmekte ve hükümet faaliyetlerini biçimlendirebilmektedirler. Çoğulcu siyasal teori, bu iki kesimden her birinin yekdiğeri için bir ‘dengeleyici güç’ olduğunu farz eder.

⁷¹ Galbraith J.K., *American Capitalism*, Penguin, Harmondsworth, 1963, p. 122-49. Aktaran, Schwarzmantel, *age.*, s. 25.

3. Ekonomik iktidarın siyasal iktidardan ayrılması.

Ekonomik ve siyasal güçler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu şeklindeki Marksist görüşe karşı çoğulcu yaklaşım, devletin ve siyasal iktidarın egemen ekonomik çıkarlar veya çevrelerin kontrolü altında olduğu veya devlet iktidarının belli bir ekonomik gruba tâbi olduğu fikrini reddeder. Evrensel oy hakkının tanınması ve işçi sınıfına ait siyasal partilerin ve sendikaların ortaya çıkışı sonucunda, toplumdaki üretim kaynaklarının sâhipleriyle devlet arasındaki bağın koptuğu belirtilmektedir. Tüm insanlar vatandaşlık temelinde eşittir ve hepsinin eşit oy hakkı vardır. Ekonomik güç artık eskisi gibi siyasal iktidarın tek ve en önemli kaynağı değildir; siyaset otonom bir etkinlik alanı hâline gelmiştir. Meselâ Duverger⁷², bu durumun yani “siyasal iktidarın ekonomik iktidardan ayrılmış olmasının, kapitalist veya yarı-kapitalist bir ekonomiye işaret ettiğini” belirtmiştir.

Buna ek olarak çoğulcu teorisyenler, hükümetlerin seçmenlerinin istek ve tercihlerine karşı duyarlı olacaklarını, çünkü tekrar iktidara gelebilmek için bunun gerekli olduğunun bilincinde olduklarını ileri sürerler. Bu gereklilik parti ve çıkar gruplarının faaliyetleriyle birleştiğinde, hükümet üzerindeki baskı artacaktır. Böylece yöneticilerin yönetilenlere karşı sorumluluğu ve onlara hesap verme yükümlülüğü garanti altına alınmış olacaktır. Söylemeye bile gerek yok ki, böyle bir sistemde hükümetin sorumluluğu sâdece zengin azınlığa değil, toplumun tüm kesimlerine karşıdır.

4 Devletin Rekabet Hâlindeki Kesimler Karşısında Tarafsızlığı.

Çoğulcu bakış açısına göre devlet toplumun tüm kesimleri arasında tarafsız bir aktördür. Tarafsız bir hakem gibi davranarak, sosyal sınıflar ve sosyal gruplar arasındaki ihtilâfları çözüme kavuşturmaya çalışır; sosyal ihtilâf ve antagonizmaları taraf tutmadan düzenler veya hâlleder. Aksiyomatik kabûl düzeyindeki bu devletin tarafsızlığı ilkesini, devleti bir reform/yenilik aracı olarak düşünen görüşle mezmetmek mümkündür. Şöyle ki; eğer devlet iktidarı belli bir sınıfın çıkarlarına ram olmamış, devletin kaynak ve imkânları da belli bir kesimin malı derekesine indirgenmemişse, bu iktidar, kaynak ve imkânlar tüm toplumsal grupların (meselâ işçi sınıfının veya sosyalist partinin) etki, erişim ve kullanım alanına girmiş olacaktır. Bu ise toplumun sosyo-ekonomik yapısında önemli değişikliklere yol açabilir. Buna plüralizmin sosyal demokrat veya reformist versiyonu da denebilir. Devlet en azından geçen yüzyılda Avrupa’da sosyal refah tedbirleri uygulamış ve sosyo-politik hayatta daha önce hiç olmadığı kadar aktif ve müdahaleci bir rol üstlenmiştir.

⁷² Zikreden, Schwarzmantel, age., s. 25.

Meselâ A. Crosland⁷³ *The Future of Socialism* (Sosyalizmin Geleceği) adlı eserinde, sosyal hayatta üstlendiği bu aktif role bakarak, devletin bundan böyle artık kapitalist sınıfın piyonu/âleti/enstrümanı olmayacağını ilân etmiştir.

5 Fikirlerin Çokluğu veya Diğer Görüşleri Domine Eden Baskın Bir İdeolojinin Yokluğu.

Plüralistlere göre liberal demokratik sistemleri karakterize eden en temel özellik, bu sistemlerde baskın bir ideolojinin yokluğudur. Liberal demokratik sistemlerde çok sayı ve çeşitlilikteki fikirler, kendilerini ifade edebilecekleri uygun kanallar bulmakta zorlanmazlar. Totaliter toplum ve sistemlerden farklı olarak, demokratik ülkelerde aktif ve farklılaşmış bir kamuoyu, çok sayıda ve çeşitlilikte görüş, kanaat ve bakış açıları geliştirebilir ve bunları uygun kanallarla ifade edebilir. Yani liberal demokratik toplumların çoğulcu yapısı, bu toplumları 'kitle toplumu' olmaktan kurtarıp, onları 'halkın toplumu' yapar. Kavramın isim babası olan C.W. Mills'a⁷⁴ göre, (kitle iletişim araçlarının ve medyaların manipülatif etlisini akılda tutarak) "halkın toplumunda" kamu meselelerinin, bu meseleler hakkında bilgi sâhibi olan ve (ne kadar farklı hatta uçuk da olsa) düşüncesini özgürce ifade edebilen bireylerce müzakere edilerek karara bağlandığını söylemek mümkündür. Bu şekilde oluşan kamuoyu güçlü bir sosyal güç olarak kabûl edilir.

6. Siyasal Rekabet Ortamının (Birden Çok Alternatif Arasından Seçme İmkânının) Varlığı.

Plüralist bakış açısına göre bir toplumun çoğulcu bir yapıya sâhip olduğunu gösteren son kriter, bu toplumlarda politik süreçlerin tercih (seçim) ve rekabet ortamında işlemedir. Batılı tipteki siyasal sistemleri diğerlerinden ayıran özellik, bu sistemlerde çeşitli ve çok sayıdaki siyasal partiler ve baskı grupları arasında cereyan eden politik mücadelenin seçim ve rekabet esasına dayanmasıdır. Parti ve grupların çokluğu, iktidarın yoğunlaşmasını engelleyerek, dağılmasını ve yayılmasını sağlar. Öte yandan bu sistemlerde iktidar partileri muhalefet partileri tarafından denetlenirken, belli aralıklarla yapılan seçimler de iktidar sâhiplerinin hesap vermesini mümkün kılar. Bu sistemlerde vatandaşlara işbaşında görmek istedikleri partiyi iktidara taşıma fırsatı tanınmıştır. Tüketicilerin pazardaki imtiyazlı konumları nasıl ise, vatandaşların siyasal alandaki konumları işte öyledir.

⁷³ Crosland A., *The Future of Socialism*, Jonathan Cape, London, 1964. Zikreden, Schwarzmantel, age., s. 27.

⁷⁴ Mills C. Wright, *Power Politics and People*, Oxford University Press, New York, 1963, p. 35-8. Aktaran, Schwarzmantel, age., s. 27.

Sonuç Yerine: Çoğulculuk ve Liberalizm

Çoğulculuk, son dönemlerde hayli ilginç ama bir o kadar da çetrefil bir mesele hâline gelmiştir. Çoğuna göre olumlu anlamları olan bu kavram, bazıları için olumsuz çağrışımlara sâhiptir. Başına yerleştirilen farklı sıfatlar, çoğulculuğun anlam ve çağrışımlarını hem çoğaltmış hem de çeşitlendirmiştir. Bu makalede çoğulculuğun türleri başlığı altında sayılanlara ilâveten ideolojik, entelektüel, dinî, felsefî ve hermeneutik çoğulculuktan da bahsetmek mümkündür.⁷⁵ Hiç şüphesiz çağımızın en revaçtaki siyasal fikir, akım ve yönelimlerinden biri hâline gelmiş olan çoğulculuk, tüm toplumlar ve onların sosyal siyasal örgütlenmeleri için şartlara göre çokları tarafından büyük imkân ve nimet olarak görülürken, bazıları tarafından büyük belâ ve musibet olma potansiyeli taşıyan bir proje olarak telâkki edilmektedir. Bir taraftan birçok insanın kabûl ettiği ve yüceltiği saygın bir siyasal değer mertebesine yükseltelen bu kavram, diğer taraftan başta milliyetçi ve merkezîyetçi (üniter) bir düşünceyle ona uygun sosyo-politik örgütlenme tasarımı içinde olanlar olmak üzere, azımsanmayacak sayıdaki kesimler tarafından, kendisine atfedilen olumsuz anlam ve imâlarla şüpheyle yaklaşılmakta, tel'in edilmekte ve sert direnişlerle karşılanmaktadır. Bugünün modern birey ve toplumları, siyasetten eğitime, kültürden adâlete hemen her alanda çoğulculuk olgusuyla bir şekilde yüzleşmektedir. Globalleşme ve onunla bağlantılı bir dizi gelişmenin doğurduğu mevcut soyo-politik temayül itibariyle, dünyanın giderek artan oranda farklılaşmış ve çoğulcu bir yapı sergilemekte olduğu olgusu, ister lehinde ister aleyhinde olsun, siyasal teorileri/teorisyenleri olduğu kadar sıradan insanları, politik ve dinî liderleri, eğitimcileri ve diğer meslek erbabını bu konuya eğilmek zorunda bırakmaktadır.

Bu olgunun çoğulculuk konusuna eğilmek zorunda bıraktığı kesimlerden biri de çoğulculuk-liberalizm ilişkisini ele alan ağırlıklı liberal perspektife sâhip olanlar olmak üzere, değişik bakış açılarına sâhip düşünürler olmuştur. Siyaset bilimi literatüründe bu konuda kaleme alınan zengin, yetkin ve vukufiyetli eserler, liberalizm ile plüralizm arasındaki ilişkiyi ilginç ve önemli kılmıştır. Bu nedenle çoğulculuğu konu edinen bir çalışmanın bu ilişkiye değinmemesi önemli bir eksiklik olurdu.

Talisse'in⁷⁶ da belirttiği gibi, çok geniş varyasyonlara sâhip komplike bir doktrin olmasına rağmen liberalizmin özü itibariyle, bireysel özgürlüğün üze-

⁷⁵ Carson D. A., "The Gagging of God: Christianity Confronts Pluralism", Grand Rapids, MI: Zondervan, 1996, s. 13-54.

⁷⁶ Talisse Robert B., "Can Value Pluralists be Comprehensive Liberals? Galston's Liberal Pluralism", *Contemporary Political Theory*, 2004, 3, s. 127-139.

rinde önemle duran ve devleti, aslî görevi bireyi ve bireysel özgürlüğü devletin ve diğer bireylerin müdahalesinden korumak olan zor kullanma ayrıcalığına sâhip bir kurum olarak gören bir siyasal teori olduğu söylenebilir. Liberal devlet anlayışına göre, meşru bir devletin aslî görevi, bireyin negatif yani müdahaleye mâruz kalmama özgürlüğünü güvence altına almak olmalıdır. Atilla Yayla'nın ifadesiyle devlet, "sosyal düzenle, sosyal düzenin kurallarıyla, birey hak ve özgürlükleriyle sınırlı ve bireylere karşı sorumlu"⁷⁷ olacaktır.

Geleneksel liberal siyasal teorisyenler, doğal olarak liberal siyasal düzenin en ideal siyasal düzen olduğunu ispatlamak için deliller sağlamaya ve sunmaya çalışırlar. Burada güdülen amaç, vatandaşlarının rızasına mazhar olmayı başarabilen liberal devletin meşru olduğunu göstermektir. Başka bir ifadeyle, vatandaşların liberal devletin politikalarından memnuniyet duyup, rıza ve bağlılıklarını beyan etmeleri, liberal devletin meşruiyetine dâir karine kabûl edilmektedir. Liberal teorisyenler buradan yola çıkarak, liberal devletin meşruiyet zeminini teşkil edecek evrensel geçerliliğe sâhip bir teori inşa etmeye girişmektedirler. Bu zeminin inşasına aday âşına teoriler içinde Locke'ın doğal haklar doktrini, Kant'ın otonom özne görüşü, Mill'in hedonist değer kavramı ve Rawls'un ilk dönemlerine ait rasyonel tercih teorisi yer almaktadır. Buradaki beklenti, bireyler arasındaki çok önemli hayat tarzı ve kanaat farklılıklarına rağmen, tüm rasyonel bireylerin kabûl edebileceği umulan temel bir ilkenin saptanabileceği idi. Düşünürlerin görevi, bu ilkenin saptanmasıyla, bunun en iyi liberal siyasal bir yapı içinde gerçekleştirilebileceğini göstermekti. Rawls'u⁷⁸ izleyerek, geleneksel liberal siyasal teorisyenlerin liberal devleti kapsamlı felsefî doktrinlerin içine yerleştirmeye kalkışmalarından hareketle, onların "kapsayıcı" liberalizm teorileri önerdiklerini söylemek mümkündür.⁷⁹

Bu açıdan bakıldığında, değer çoğulculuğunun veya ahlâkî plüralizmin liberal siyasal teorisyenlerin geleneksel bakış açıları için bir tehdit algısı oluşturduğu gibi bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Şâyet yeni global eğilimler, çok-kültürlü/çok-kültürcü trendler, iletişimde sağlanan ilerlemeler ve bu makalenin Giriş bölümünde sıralanan diğer faktörler, sıradan insanlar ve düşünürler arasında değerlerin çoğulculuğu tezinin veya en azından bazı versiyonlarının doğru olduğuna/olabileceğine ilişkin genel ve yaygın bir inanışın oluşmasına yol açmasaydı, bu tehdit çok huzur bozucu olmayabilir ve ciddiye

⁷⁷ Yayla Atilla, "Anayasa ve Devletin Sınırlanması", *Liberal Düşünce*, Sayı 66, Bahar 2012, s. 9-11.

⁷⁸ Rawls John, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1996, p. 11-15. Aktaran, Robert B. Talisse, *agm.*, s. 130.

⁷⁹ Talisse Robert B., *agm.*, s. 129.

alınmayabilirdi. Fakat sözü edilen faktörler, liberal siyasal felsefenin son yirmi yılda neredeyse tüm entelektüel kapasitesini plüralizm meselesine tahsis etmesine neden olmuş gibidir. Cevaplanması gereken soru şudur: liberal bir siyaset düşünürü veya teorisyeni liberalizminden tâviz vermeden çoğulcu olabilir mi, nereye kadar?⁸⁰

Talisse’i⁸¹ izleyerek, bu soruya cevap niteliğindeki belli başlı üç entelektüel pozisyonu tespit etmek mümkündür. Birincisi, değer çoğulculuğunu veya ahlâkî plüralizmi reddederek kapsamlı bir liberal teori projesinde ısrar eden yaklaşımdır. Bu yaklaşım, daha çok Dworkin⁸² ve Barry⁸³ tarafından temsil edilmektedir. Değer çoğulcularının aksine Barry⁸⁴, “insanoğlu için en iyi tek bir yaşamın olduğu fikrinin aslında hiç de saçma olmadığını” ifade ederken, Dworkin⁸⁵ kendi liberalizm anlayışının “en iyi kişisel etik ve iyi hayata dâir doğru felsefî görüşle imtizaç ettiğini” ileri sürmüştür.

İkinci entelektüel pozisyon çoğulculuğu kabûl ederken, liberalizmi deyim yerinde ise gözden çıkararak pozisyonudur. Bu pozisyonun en meşhur temsilcisi, Gray’dır.⁸⁶ Liberalizmi kapsamlı/kapsayıcı bir doktrin olarak gören akımın aksine Gray, “siyaset felsefesinin görevinin pratiğe bir temel sağlamak değil, aksine, daha az yanılışmaları olan pratiğe geri dönmek olduğunu” ve bunun da “hak ve adâlet teorilerinin bizi siyasetin ironi ve trajedilerinden âzade ettiği yanılışmasını bir yana atmayı gerektirdiğini”⁸⁷ ifade etmektedir. Gray, tek bir ilkede veya sıralı ilkeler sistemi içinde ifade edilebilecek tutarlı bir siyasî ahlâkî reddettiği için, çoğulculuğun liberalizmin “vazgeçilmez temel haklar” veya özgürlükler düşüncesiyle bağdaşmadığını ve aynı nedenle doğal hukuk doktrinlerinin de kabûl edilemez olduğunu ileri sürer.⁸⁸ Gray, liberal

⁸⁰ Talisse Robert B., *agm.*, s. 130.

⁸¹ Talisse Robert B., *agm.*, s. 130-131.

⁸² Dworkin Ronald, ‘Foundations of Liberal Equality’, in S. Darwall (ed.) *Equal Freedom*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1995. Aktaran, Robert B. Talisse, *agm.*, s. 130.

⁸³ Barry Brian, *Culture and Equality*, Cambridge: Harvard University Press, 2001, p. 262. Aktaran Robert B. Talisse, *agm.*, s. 130.

⁸⁴ Barry Brian, *age.*, s. 262. Aktaran Robert B. Talisse, *agm.*, s. 130.

⁸⁵ Dworkin Ronald, *age.*, s. 193. Aktaran Robert B. Talisse, *agm.*, s. 130.

⁸⁶ Gray John, *Two Faces of Liberalism*, New York: The New Press, 2000 ve John GRAY, ‘Where Pluralists and Liberals Part Company’, in M. Baghramian and A. Ingram, (eds.) *Pluralism*, London: Routledge, 2000. Zikreden Robert B. Talisse, s. 130.

⁸⁷ Gray John, *Two Faces of Liberalism*, *age.*, s. 139. Aktaran Robert B. Talisse, s. 130.

⁸⁸ Gray John, Isaiah Berlin, Princeton University Press, 1996, s. 61-70-71. Aktaran, Mustafa Erdoğan, “Çoğulculuk”, *Liberal Düşünce*, Sayı, 38-39 (Bahar-Yaz), 2005, s. 4-13.

olmayan, neo-Hobbescu bir siyaset anlayışını savunmaktadır. Bu siyaset anlayışına göre, en çok olmasını ümit edebileceğimiz şey, çatışan hayat tarzları arasındaki barışçı bir *modus vivendi* (geçici antlaşma)'dir. Keza Gray, açık bir şekilde liberal olmayan (illiberal) muhtelif tiplerdeki devletlerin de pekâlâ tamamen meşru olabileceklerini düşünmektedir.⁸⁹

Üçüncü entelektüel pozisyon, değer çoğulculuğunun bazı versiyonlarını kabûl etmekte, fakat liberal teoriyle uyuşturduğu görüşüne çok sıcak bakmamaktadır. Rawls'un siyasal liberalizme dâir düşünceleri, bu pozisyonun en etkili temsilcisi kimliğini taşımaktadır. Onun bakış açısına göre, liberal teorisyenlerin ahlâkî çoğulculuğa verebilecekleri en yerinde cevap, "felsefî anlamda yüzeyde durmak" ve kapsamlı/kapsayıcı doktrinler karşısında derinlemesine bölünmüş durumda olan vatandaşlar arasında "örtüşen konsensüsü" başara-bilecek liberal taahhütlere ilişkin felsefî olmayan bir formül bulmaya çalışmaktır.⁹⁰ O hâlde Rawls'a göre, politik duruşu itibariyle liberal olan biri, işe felsefî teorilerden ziyâde, liberal toplumlardaki "zımnem kabûl edilmiş ortak prensip ve fikirlerden" başlamalıdır.⁹¹ Charles Larmore'ı da bu ikinci entelektüel pozisyona dâhil etmek mümkündür. Ona göre çoğulculuk liberalizm için bir temel oluşturamaz. Çünkü liberalizmin amacı, iyiye ilişkin kavrayışlarına bakmaksızın bütün mâkûl bireylerin kabûl edebileceği prensipleri bulup ortaya çıkarmaktır. Çoğulculuğun bu prensiplerin arasında yer alması çok uzak bir ihtimâldir; zira bireyler bizim çoğulculuğa ilişkin anlayış veya izahatımızı paylaşmak zorunda değildirler. Bizim "iyi" kavrayışımızı reddedebilirler ve bu onları mâkûl bireyler olmaktan çıkarmaz.⁹²

Aralarındaki önemli farklara rağmen, yukarıda zikredilen yaklaşımlar, çoğulculuk ile geleneksel liberal teorinin tam olarak uzlaşmadıkları noktasında neredeyse müttefiktirler. Buna bakarak, liberalizm ile çoğulculuk arasındaki ilişkinin kesilmemiş olsa bile çok zayıfladığı şeklinde olumsuz fikir ve hükümlerin oluşması mümkün gözükmektedir. Ancak bu entelektüel pozisyonlara, liberalizm ile plüralizmi birbirini tamamlayan, deyim yerinde ise tıpkı et ve tırnak gibi birbirinden ayrılmayan iki teori olarak gören hatta aralarındaki ilişkinin yekdiğerini gerektirme ilişkisi olduğunu iddia edecek kadar ileri giden bir dördüncüsünü ilâve etmek gerekir.

⁸⁹ Gray John, 'Where Pluralists and Liberals Part Company', *age.*, s. 101. Aktaran, Robert B. Talisse, s. 130.

⁹⁰ Rawls John, *age.*, s. 147. Aktaran, Robert B. Talisse, *agm.*, s. 131.

⁹¹ Rawls John, *age.*, s. 8. Aktaran, Robert B. Talisse, *agm.*, s. 131.

⁹² Larmore Charles, "Review Isaiah Berlin's 'The Sense of Realities: Studies in Ideas and Their History'", ed. By Henry Hardy, *Boston Review*, 1997. Aktaran William Galston, "Expressive Liberty, Moral Pluralism, Political Pluralism: Three Sources of Liberal Theory", *40 Wm. & Mary L. Rev.*, 1999, s. 869-907.

Bu pozisyonun en önde gelen temsilcileri arasında çoğulculuğun liberal siyasetin temelinde yatan “negatif özgürlük”ü zorunlu kıldığını iddia eden Berlin’i⁹³; birbirleri ile karşılaştırılmayan çok sayıdaki değerlerin var olduğu bir sosyal vasatta, liberalizmin çoğulculuğu destekleyen vatandaşlarına belli bir iyi anlayışını dayatmamasının çoğulculuk anlayışına en uygun düşen yaklaşım olduğunu belirten Lomasky⁹⁴ ve Crowder’i⁹⁵; Liberalizmin “insanların bir arada yaşamaya çalıştıkları zaman ortaya çıkan beşerî çeşitliliğin, farklılıkların ve anlaşmazlıkların ortaya çıkardıkları problemlere cevap teşkil eden bir siyasî felsefe” olduğunu ve bu farklı ahlâkî standartların ise ancak liberalizmle özdeşleşmiş olan bir hoşgörü rejimi altında bir arada var olabileceklerini ileri süren Kukathas’i⁹⁶; hem duygu hem de kanaat düzeyinde çoğulculuğa inanıp da liberal olmayan birini tanımadığını, Berlin’e özgü çoğulculuğu lâıykıyla anlayabilmek için dünyaya verimli, anlayışlı ve şüpheci bir gözle bakmak gerektiğini, bu üç değer (verimlilik, anlayışlılık ve şüphecilik) liberal değerlerin kabul edilmesini mümkün kılan düşünceler olduğunu ifade eden Walzer’i⁹⁷ ve liberalizm ile değer plüralizminin uyum içinde olduğunu söylemekte kalmayıp, ayrıca değer plüralizminin, liberalizmin belirli bir versiyonunu *gerekli kıldığını* da iddia eden ve “liberal plüralizm” olarak adlandırdığı, çoğulculuğa dayanan kapsamlı bir liberalizm teorisi öneren Galston’i⁹⁸ zikretmek mümkündür.

Sayılan düşünürler içinde Galston’ın düşünceleri biraz daha ayrıntılı bir analizi gerekli kılmaktadır. Galston,⁹⁹ çoğulculuğun liberalizmi gerektirdiğine dâir düşüncesini, öncelikle çoğulculuğun mahiyeti ile ilgili kanaatine dayandırmaktadır. Ona göre çoğulculuk radikal şüphecilığe veya görececilığe işaret eden bir argüman değildir. Plüralizmin ahlâkî felsefesi, görececilik (relativism) ile mutlakçılık (absolutism) arasında bir yerde durur.

Bir kere çoğulculuk görececilik değildir. Ahlâkî çoğulculuk veya değer çoğulculuğu nokta-i nazarından bakıldığında, tüm insanların kötü olarak bil-

⁹³ Zikreden Erdoğan Mustafa, “Çoğulculuk”, *Liberal Düşünce*, Sayı, 38-39 (Bahar-Yaz), 2005, s. 4-13.

⁹⁴ *agm.*, s. 9.

⁹⁵ *agm.*, s. 9.

⁹⁶ *agm.*, s. 9.

⁹⁷ Walzer Michael, *Are There Limits to Liberalism?*, N.Y. REV. OF Books Oct. 19, 1995, s. 31. Aktaran William A. Galston, “Expressive Liberty, Moral Pluralism, Political Pluralism: Three Sources of Liberal Theory”, 40 *Wm. & Mary L. Rev.*, 1999, s. 869-907. s. 85-86.

⁹⁸ Galston William A., “Expressive Liberty, Moral Pluralism, Political Pluralism: Three Sources of Liberal Theory”, 40 *Wm. & Mary L. Rev.*, 1999, s. 869-907. Ayrıca William A. Galston, *Liberal Pluralism: The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge University Press, 2002.

⁹⁹ Galston, *agm.*, s. 878.

dikleri veya öyle telâkki ettikleri ve hem bireysel hem de toplumsal yaşamda bunlardan uzak durulması gerektiğine inandıkları bazı şeylerin var olduğu görülür. Keza bazı şeyler de vardır ki, bunlar herkese göre iyidirler ve erişilmek istenen şeylerdir. Dolayısıyla, “değerlerin çoğul ve karşılaştırılmaz olduğunu söylemek, onların sâdece muayyen bir kültürel veya epistemolojik bakış açısından geçerli olduklarını söylemek değildir”.¹⁰⁰ Galston’ın buradaki hareket noktası, Berlin’in şu düşünceleridir: “Değerlerin bağdaşmazlığını da dramatize etmemeliyiz; çeşitli zamanlardaki değişik toplumlar arasında, neyin doğru neyin yanlış veya neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda oldukça yaygın bir anlaşma (mutabakat) vardır. (...) Toplumlar onlar olmadan varlıklarını neredeyse sürdüremeyecekleri” asgarî değerler vardır.¹⁰¹

İkinci olarak, ahlâkî çoğulculuk mutlakçılık değildir. Bazı çoklu, çok boyutlu ve çok yönlü şeyler vardır ki, bunları bir bütün içinde harmonize etmek, birbirleriyle tamı tamına uyumlu parçalar hâline getirmek mümkün değildir. Bunlar önem sırasına veya öncelik-sonralık sıralamasına tâbi tutulamayacakları gibi, ortak bir değerlendirme ölçüsüne de vurulamazlar. Bu nedenle, bütün bireyler için geçerli olacak tek bir iyi ölçüsü ve (dolayısıyla) anlayışı olmaz. A şahsı için iyi olan bir şey B şahsı için iyi olmayabilir; iyi olsa bile, aynı oranda iyi olmayabilir. Ayrıca, iyiyi tespit etmede veya ölçmede tercihe şayan bir ölçü mevzubahis değildir; deyim yerinde ise bir *iyi-metre* yoktur. Maddî hayatımız gibi manevî hayatımızda da bir kişi veya grubun tazammum edeceğinden çok daha istenir olan iyiler vardır; birine en yüce mertebeyi vermek, zorunlu olarak başkalarını dışlamak veya ikincil mertebeye indirmek anlamına gelecektir. Bazı kişi veya grupların yaşam tarzları diğerlerinden daha yaygın olabilir; fakat bunların hiçbiri moral açıdan evrensel değildir. Ahlâkî plüralizmin ve değer plüralizminin doğru olduğunu düşünmemizin dayanağı son derece somut şeylerdir. Hayatımızda iyi ile kötü değerler arasında, bunların hangisinin daha iyi olduğuna dâir bir bilgimizin, tercih ve karşılaştırma şansımızın olmadığı çok temel gözükken bazı çatışmalar olabilmektedir. Meselâ Sartre’ın meşhur, annesi ile Fransız Devrimi arasında kararsız kalan genci buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁰²

Buradan çoğulculuk ile liberal siyaset arasındaki ilişkiye geçen Galston, kendisine göre kaçınılmaz olan bu ilişkiyi şu şekilde kuruyor: Değer çoğulculuğuna göre “iyi” dediğimiz şey tek ve belirli değildir. En azından çeşit-

¹⁰⁰ Erdoğan Mustafa, “Çoğulculuk”, *Liberal Düşünce*, Sayı, 38-39 (Bahar-Yaz), 2005, s. 4-13.

¹⁰¹ Berlin Isaiah, *The Crooked Timber of Humanity*, London, Fontana Press, 1991, s. 18. Aktaran, Mustafa Erdoğan, *agm.*, s. 7-8.

¹⁰² Galston, *agm.*, s. 879.

li tercihleri rasyonel olarak savunmayı mümkün kılan bir belirsizlik vardır. Böyle olduğu için de hiç kimse başkaları için bağlayıcı olabilecek bir tercih sıralaması veya kombinasyonu önerme imtiyazına sâhip değildir. Bu nedenle, tek bir rasyonel değer sıralaması olduğu iddiasından yola çıkarak kendisine meşruluk temeli vehmeden özgürlükleri sınırlayıcı politikalar için hiçbir rasyonel temel söz konusu olamaz. O hâlde eğer değer çoğulculuğu doğru ise, devletin bazı vatandaşlarına tek bir çözüm dayatması mâkûl değildir. Bu tutuma uygun düşen doktrin veya siyasal sistem ise doğal olarak, vatandaşlarına belli bir iyi anlayışını dayatmayan liberalizm veya liberal siyasettir.¹⁰³

Talisse'in belirttiği üç entelektüel pozisyona hâkim olan söyleme bakıldığında kopmuş veya en hafif ifadeyle zayıflamış gibi gözükken çoğulculuk-liberalizm ilişkisinin, özellikle Galston'la yeniden sağlam bir mantıksal örgüyle kurulmuş ve güçlü argümanlarla tahkim edilmiş olduğu göze çapmaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki, çoğulculuk, demokratik siyaseti işlevsel kılmaya yönelik etkili araçlardan biridir; dolayısıyla bir perspektif, bir yöntem önerisi ve bir projedir. Her şeyden önce, temsil krizi başta olmak üzere çağdaş sorunlarla bunalan günümüz demokrasileri için bir düşman tanımına ihtiyaç duymadan yönetmelerini mümkün kılacak bir performans imkânıdır. Toplumların farklı birey, kesim ve gruplardan meydana geldiği ve bunların birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri gerçeği, "çokluk"un somut bir gerçeklik, "çoğulculuk"un ise normatif ilke ve gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Grup odaklı demokratik siyasal teorilerin hemen hepsinde bu gerçeklik ve gereklilik vurgulanır. Çünkü herhangi bir sosyal siyasal örgütlenmede, aşırı güç ve kudretin bir grup veya kesimin elinde toplanması her zaman muhtemeldir ve böyle olduğunda demokrasiden veya demokratik yönetimden söz etmek imkânsız hâle gelir.

Çoğulculuk ile liberal siyasetin uyumlu bir birliktelik arz edip etmedikleri meselesi, sâdece bunların neye karşı olduklarına bakarak da anlaşılabilir: her ikisi de tekçiliğe (monizm) karşıdır. Dolayısıyla, başka hiçbir şeye bakmadan, sâdece monizme ve monizmin her türüne karşı olma noktasında mutabık olmaları bile, aslında ne kadar çok şeyde imtizaç ettiklerinin bâriz bir göstergesidir. Lipson'ın¹⁰⁴ dediği gibi, "gerçek plüralist, bireyci (liberal) olan plüralisttir".

¹⁰³ Galston, Liberal Pluralism, age., özellikle "Three Sources of Liberal Pluralism" ve "Liberal Pluralist Theory" bölümleri.

¹⁰⁴ Lipson Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Birlik Yayınları, Ankara, 1986, s. 172.